

Cumhuriyet Döneminde Türkiye'nin Nüfus Politikaları: Yeni Bir Kronolojik Sınıflandırma

Araştırma Makalesi/Research Article

Burhan CAN*

ÖZET

Türkiye'nin nüfus politikaları çoğunlukla iki dönem halinde incelenir. Bunlar, nüfus artışının özendirildiği ve nüfus artışının sınırlı tutulmaya çalışıldığı dönemler olup, "1923-1965 Dönemi" ve "1965 Sonrası" şeklinde sınıflandırılır. Lakin bazı araştırmalar, Türkiye'nin nüfus politikalarını üç dönem halinde ele alır. Bunlar: 1) Artışın özendirildiği dönem (1920-1950 yılları), 2) Açık bir politikanın bulunmadığı dönem (1950-1960 yılları), 3) Aile planlaması dönemi (1960 sonrası) şeklindedir. Bazı araştırmalar ise politikaları 1) Teşvik dönemi (1920-1957), 2) Durgunluk dönemi (1957-1965) ve 3) Planlı dönem (1965 sonrası) şeklinde sınıflandırır. Oysa Türkiye, özellikle 2014'ten itibaren yeni bir nüfus politikası benimsemiş ve nüfus artışını yeniden teşvik etmiştir. Önceki çalışmalar, 2014'ten bu yana uygulanmakta olan nüfus artışını özendiren politikalara değinmez. Bu çalışma, 2014'ten sonraki nüfus artışını yeniden özendiren nüfus politikasına dikkat çekerek Türkiye'nin nüfus politikalarını kronolojik bakımdan yeniden sınıflandırmıştır. Sınıflandırma, önceki çalışmalardan farklı 4 dönem şeklindedir. Bunlar: 1) Artışın Özendirildiği Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1946 yılları), 2) Açık Bir Politikanın Bulunmadığı Dönem (1946-1960 yılları), 3) Artışın Sınırlı Tutulmak İstendiği Dönem (1960-2014 yılları) ve 4) Yeniden Artışının Özendirildiği (2014 sonrası) Dönem'dir. İstatistik veriler 1935-1975 için Shorter ve Macura'nın 1982'deki çalışmasıyla DİE'den alınmıştır. 1946-1960 istatistiklerine TÜİK, DPT ve UN-DESA'dan ulaşılmıştır; 1960-2014 için kalkınma planları, Nüfus Genel Müdürlüğü ve MERNİS verileri kullanılmış olup; 2014 sonrası, Kalkınma Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı'na aittir. 3-8'le biten yılların verileriye HÜNEE'nin saha araştırmalarına dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Nüfus Politikaları, Kronolojik Sınıflandırma, Türkiye*

JEL Kodları: *J1, J11, N3, N34*

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü, Coğrafya, İstanbul, Türkiye, b_can1@yahoo.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4546-4947>

Turkey's Population Policies In The Republican Era: A New Chronological Classification

ABSTRACT

Turkey's population policies are mostly analyzed in two periods. These are the periods when population growth is encouraged and population growth is tried to be limited and these periods are classified as "1923-1965 Period" and "After 1965". However, some researchers make the classification as follows: 1) Early Republican Period (between 1923 and 1946) in which the increase was encouraged, 2) The period when there was not clear policy (between 1950 and 1960), 3) Family planning period (after 1960). Some researchers classify policies as 1) Incentive period (1920-1957), 2) Recession period (1957-1965), and 3) Planned period (after 1965). However, Turkey has adopted a new population policy especially since 2014 and has encouraged population growth again. Previous studies do not address the policies that encourage population growth after 2014. This study has reclassified the population policies of Turkey in terms of chronology. The classification differs from previous studies and consists of 4 periods. These are as follows: 1) Early Republican Period, In which Increase was Encouraged (between 1923-1946), 2) The period when there was not clear policy (between 1946-1960), 3) The period in which the increase is intended to be limited (between 1960-2014) and 4) The period in which it is encouraged to increase again (after 2014). Statistics for the years 1935-1975 were taken from Shorter and Macura's 1982 study and SIS (DİE). Statistics for the years 1946-1960 were obtained from TURKSTAT, DPT (State Planning Organization) and UN-DESA. Development plans, General Directorate of Population and MERNIS data were used for the years 1960-2014. Data after 2014 were obtained from the Ministry of Development and Presidency of a Republic. The data of the years ending with 3-8 are based on the field researches of HÜNEE (Hacettepe University Institute of Population Studies).

Keywords: *Population Policies, Chronological Classification, Turkey*

JEL Codes: *J1, J11, N3, N34*

* Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

GİRİŞ

"Nüfus sorunlarına paralel olarak belli bir zaman ve mekânda alınan ve uygulanan coğrafi, hukuki, ekonomik, toplumsal ve siyasal nitelikler taşıyan; doğrudan yahut dolaylı tedbir ve uygulamaların, devletçe hayata geçirilmesine nüfus politikası denilmektedir (Can, 2021: 47)." Şahin, 2015'teki çalışmasında nüfus politikası sorununun kadim bir mesele olduğunu ve gelişmişlik durumu ne olursa olsun bütün ülkelerin belli bir nüfus politikasına sahip olduğunu belirtmektedir (Şahin, 2015: 72).

Günümüzde uygulanan nüfus politikalarının daha çok nüfusun büyüklüğü, artış hızı, coğrafi dağılımı ve sahip olduğu nitelikler gibi demografik değişkenleri ortaya çıkarmak amacıyla oluşturulduğu söylenmektedir. Nüfus politikaları bu amaçlarını gerçekleştirmek için üç alanda tesirli olmaktadır. Bunlar: Belli bir mekânda yahut dünyanın tamamındaki nüfusun büyüklüğünü, kompozisyonunu düzenlemek maksadıyla uygulanan üreme politikaları; hastalıkları ve ölümleri önlemek için geliştirilen sağlık politikaları; nüfusu yerleşim yerlerine göre (dağılımına göre) düzenlemeyi amaçlayan göç ve kentleşme politikalarıdır (Dixion-Mueller, 1993: 15-16).

Tabiatı itibariyle nüfus politikaları, hükümetlerin nüfusun niceliğini, niteliğini ve dağılımını etkileyen kararları bilinçli bir şekilde almaları ve bu kararlar doğrultusunda adımlar atmaları şeklinde değerlendirilmektedir. Bazı çalışmalarda Türkiye'nin izlediği nüfus politikaları iki farklı dönem halinde incelenir. Bunlar, nüfus artışının özendirildiği ve nüfus artış oranının sınırlı tutulmaya çalışıldığı dönemler olup, çoğunlukla “1923-1965 Dönemi” ve “1965 Sonrası” şeklinde sınıflandırılır (Doğan, 2011: 297; Başar, 2013: 28-35; Özbay, 2015: 275-286 ve 311-313). Lakin Kepenek ve Yentürk (1996) ile Demir (2016) gibi araştırmacılar Türkiye'deki nüfus politikalarını 1) Nüfus artışının özendirildiği dönem (1920-1950 yılları arası), 2) Açık bir politikanın bulunmadığı dönem (1950-1960 yılları arası), 3) Aile planlaması dönemi (1960 sonrası) şeklinde inceler (Kepenek ve Yentürk, 1996: 364; Demir, 2016: 45). Saraç (1997) ise aynı politikaları 1) Teşvik dönemi (1920-1957), 2) Durgunluk dönemi (1957-1965) ve 3) Planlı dönem (1965 sonrası aile planlaması dönemi) şeklinde sınıflandırır (Saraç, 1997: 106-109). Oysa Türkiye'nin özellikle 2014 Yılı'ndan itibaren yeni bir nüfus politikasını benimsediği ve nüfus artışını yeniden teşvik ettiği açıktır. Dolayısıyla yukarıda ifade edilen çalışmaların kaleme alındıkları zamana kadarki gelişmeleri yansıttıkları ve bu açıdan değerli oldukları hakikat olmakla beraber, 2014'ten bu yana uygulanmakta olan nüfus artışını özendiren politikalara değinmedikleri de gerçektir.

Bu çalışma, Türkiye'de uygulanan nüfus politikalarını coğrafi bakış açısıyla ele alarak nüfus literatürüne yeni bir perspektif getirmeye çalışmış ve ifade edilen politikaları kronolojik bakımdan yeniden sınıflandırmıştır. Araştırmada önceki çalışmalardan farklı olarak Türkiye'nin izlediği nüfus politikaları, birbirinden farklı özellikler taşıyan 4 ana döneme ayrılmaktadır. Bunlar:

1) Nüfus Artışının Özendirildiği Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1946 yılları arası): Bu dönemde Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın hasarları giderilmeye çalışılır ve uygulamalar, İkinci Dünya Savaşı bitimine kadar devam eder. Bu dönemde fazla nüfus sahibi olmak, güçlü olmayla eşdeğerdir.

2) Açık Bir Politikanın Bulunmadığı Dönem (1946-1960 yılları arası): İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve sağlık hizmetlerindeki iyileşmeyle, ölüm oranlarının düştüğü dönemdir. Silahaltına alınmış erkek nüfusun terhis, penisilin vb. ilaçların ülkeye bol miktarda girişi gibi nedenlerle herhangi bir devlet müdahalesi olmaksızın nüfus artışı fazladır.

3) Artış Oranının Sınırlı Tutulmak İstendiği Dönem (1960-2014 yılları arası): Nüfus artışı ile ekonomik kaynakların dengeli bir şekilde gelişmediği fikrinin uluslararası toplumda etkili olduğu dönemdir. Nüfus artışının azaltılması gerektiğine ve bunun aile planlamasının esas alınarak

yapılabileceğine inanılır. Diğer kelimelerle kalkınma, nüfus artış hızını düşürücü politikalarla mümkün olabilir.

4) Yeniden Nüfus Artışının Özendirildiği (2014 sonrası) Dönem: Yaşlanan nüfusa yönelik etkin tedbirlerin alınmasının bir mecburiyet olduğuna inanılan dönemdir. Özellikle yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının artmasına bağlı olarak üretimin düşeceği, vergi gelirlerinin azalacağı, sağlık harcamalarının artacağı varsayılır. Dahası, bu durum sosyal güvenlik üzerindeki baskıyı arttıracaktır ve böylesi bir durum sürdürülebilir olmaktan uzaktır. O halde, nüfus artışını özendirmek için birtakım uygulamaları hayata geçirmek önemli olmanın ötesinde hayati ehemmiyete haizdir.

Görüldüğü gibi Türkiye, nüfus artış hızını teşvik edici (pro-natalist) nüfus politikasını iki defa ve nüfus artışı hızını düşürücü (anti-natalist) nüfus politikasını bir defa fakat yaklaşık 60 yıl uyguladığı halde; “açık-seçik bir nüfus politikasının olmadığı” kısa bir dönemi de (14 yıl kadar) yaşamıştır. Ancak anti-natalist nüfus politikasının niteliği artırıcı (kalitatif) nüfus politikasıyla birlikte uygulanmaya çalışıldığı da unutulmamalıdır.

1. KOŞULLAR UYGULAMALAR VE KRONOLOJİK (DÖNEMSEL) FARKLILIKLAR AÇISINDAN TÜRKİYE’NİN NÜFUS POLİTİKALARI

Bütün devletlerin en önemli hedeflerinin başında, varlıklarını devam ettirmek gelir. Bunu başarabilmek için, devleti meydana getiren unsurlardan nüfusun varlığını sürdürmesi önem taşır. “*Toplumsal yaşamın her düzeyi veya kurumu için ve hatta bir bütün olarak insan toplulukları için bir asgari yaşamsal nüfus hacminin var olduğu açıktır* (Can, 2021: 47)”. Behar, 1982’deki çalışmasında bir insan topluluğunun, topluluk olarak kendini devam ettirmesi ve kaybolmaması için asgari bir sayının bulunduğunu; bu topluluğun, sayı bakımından (nüfus) mütemediyen asgari miktarın gerisinde kalması durumunda, topluluğun er geç yok olmayla karşı karşıya kalacağını, hatta yok olmaya mahkûm olacağını ifade eder (Behar, 1982: 118). Nüfusun kendini yenilemesi için kadın başına 2,1 çocuk ortalamasının tutturulması gerekir (Teitelbaum ve Winter, 1985: 81).

Nüfusun doğum, ölüm, yaşlanma, aşırı artma, eksilme ve göç gibi özelliklerle yatırımlara tesir etme; kalkınıp gelişmek için gerekli olan nitelikli işgücünü sağlayan faktörleri bir arada bulundurma gibi komplike özellikleri vardır (Can, 2021: 47). Bu husus nüfusu, üzerinde önemle durulması ve fakat politikalar üretilmesi gereken bir konu haline getirir. Aşırı nüfus artışının ekonomik, ekolojik, politik, sosyo-psikolojik ve tarımsal tehlikelerinin bulunması da bazı tedbirleri zorunlu kılar (Güriz, 1975: 4). Toplumlara nüfus konusunda önlemler almaya sevk eden faktörler arasında nüfustaki hızlı ve devamlı artış yatar. “*Hem niteliksel hem de niceliksel yönleriyle nüfusun sermaye kaynaklarının kullanımını, yatırımların coğrafi dağılımını ve miktarını etkilediği açıktır. Eğitim, barınma, sağlık, ulaştırma ve istihdama dönük yatırımları bu çerçevede değerlendirmek gerekir* (Can, 2021: 48)”. Bu sayılanlar

nüfus politikalarını, gelişmiş veya az gelişmiş olmalarına bakılmaksızın tüm ülkeler için gerekli kılar (Şahin, 2015: 72).

Türkiye’de uygulanan nüfus politikalarının dönemleri ve maksatlarına bakıldığında birbirinden farklı görüntülerle karşılaşılır. Türkiye’deki nüfus politikalarının uluslararası gelişmelerden bağımsız olarak belirlenmediği, politikaların çoğunlukla bu türden süreçlerin etkisi altında tasarlandığı söylenebilir (Özberk, 2003: s.n.y.). Dahası, Türkiye’deki nüfus politikalarının oluşturulması sırasında dini (İslami) yaklaşımların da etkisinden söz etmek mümkündür (Cillov, 1964: 70; Özbay, 2015: 306; Demir, 2016: 45). Ne şekilde ve hangi faktörlerin tesiriyle tasarlanmış olursa olsun, Türkiye’de uygulanan nüfus politikaları dönemlere göre farklı nitelikler taşır ve bu dönemler, farklılık arz edebilir. Nitekim ortaya çıkan nüfus yaşlanması gibi yeni koşullar ile “Doğum Yardımı Yönetmeliği” gibi yeni uygulamalar nüfus politikalarını kronolojik açıdan önceki çalışmalardan farklı dönemlere ayırmayı gerektirmiştir. Bu vesileyle Cumhuriyet’in ilanından bu yana saptanan demografik değişimler ile uygulamalar (bulgular) doğrultusunda söz konusu dönemleri: 1) Nüfus Artışının Özendirildiği Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1946 Yılları Arası), 2) Açık Bir Politikanın Bulunmadığı Dönemi (1946-1960 Arası), 3) Artış Oranının Sınırlı Tutulmak İstendiği Dönem (1960-2014 Yılları Arası), 4) Nüfus Artışının Yeniden Özendirildiği Dönem (2014 Sonrası) şeklinde sınıflandırmanın yerinde olacağı değerlendirilmiştir.

1.1. Nüfus Artışının Özendirildiği Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1946 Yılları Arası)

Bu dönem nüfusun politik, askeri ve ekonomik güç olarak kabul edildiği yıllara karşılık gelir. Diğer bir değişle 1923-1946 Dönemi’nde, Türkiye’de Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’nın neden olduğu erkek nüfus azalması yoğun hissedilmektedir. Aynı dönem, Avrupa ülkelerinin de özellikle Birinci Dünya Savaşı’nın tesirlerini yok etmek üzere nüfus artışını teşvik eden politikalar izlediği, ölüm oranlarındaki fazlalığın sebep olduğu nüfus azalmasının doğumlardaki artışla önlenmeye çalışıldığı yılları kapsamaması bakımından önemlidir (Başol, 1988: 33-34; Can, 2021: 48). Cillov’un 1964’teki çalışmasına göre ise: Türkiye’nin nüfus artışını bu dönemde özendirmesinin sebeplerinin başında nüfusun, bütün dünyada olduğu gibi, askeri ve siyasi bir güç olarak kabul edilmesi gelir. Fakat Cumhuriyet Türkiye’si, bu politikayı diğer birçok ülkeden farklı olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında da devam ettirir. Araştırmacı, bu şekildeki bir nüfus politikası izlenmesinin nedenleri olarak; doğal kaynakların işletilmesi, ekonomik kalkınmanın sağlanması ve öncesinde mevcut olmayan toplumsal işbölümünün ilerletilip uzmanlaşmanın kurulmasının gerekliliğini sıralar (Cillov, 1964: 75-76).

Bu dönemde nüfusun hızla artmasını sağlamak için birtakım tedbirler alınmıştır. Alınan önlemler, özendirici ve yasaklayıcı özelliklere sahiptir (Kepenek ve Yentürk, 1996: 364). Örneğin, doğumları teşvik etmek için 1929’da çıkarılan 1529 sayılı Şose ve Köprüler Kanunu’nun mükellefiyeti

düzenleyen 9. maddesi, 18-60 yaş grubundaki erkek nüfusa yöneliktir. Burada, zikredilen grup yol mükellefiyetine tabiidir ve yükümlülükten bedenen veya nakden ödemeyele kurtulabilmektedir. Ancak istisnalardan biri hayatta 5 çocuğu olanların vergi vermeyeceği şeklinde düzenlenmiştir (Resmi Gazete, 12.06.1929; Can, 2021: 49). Nüfus artışını teşvik eden ve 1930 yılında çıkarılan bir diğer yasayla 6 ve daha fazla çocuğu bulunan ailelere bir madalya verilmiştir (Başol, 1988: 34; Başar, 2013: 29). 1426 sayılı Vilayet İdaresi Kanunu ve 1580 sayılı Belediye Kanunu belediye ve valiliklere; nüfusu arttırmaya yönelik halk sağlığı tedbirleri almak, ücretsiz doğumevleri kurmak, ihtiyaç duyan yoksul vatandaşlara ücretsiz ilaç dağıtmak gibi görevler getirmiştir (Yüksel, 2007: 44). Bu özendirici uygulamalara 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu'nda erkeklerde 18, kadınlarda 17 şeklinde belirlenen en düşük evlenme yaşının 1938'de yürürlüğe giren 3453 sayılı Yasa'yla erkeklerde 17'ye, kadınlarda 15'e indirilmesi eklenmiştir (Eryurt, Canpolat ve Koç, 2013: 132).

Nüfus artışının özendirildiği (pro-natalist) nüfus politikasını gerçekleştirmek amacıyla yapılan uygulamalardan bir diğeri, 1944'te uygulamaya geçen çocuk zammı ve çocuk yardımıdır (Can, 2021: 49). Örneğin, maaşlı ve ücretli memurlar ile diğer kamu çalışanlarından çocuğu olanlara ayda 5 lira çocuk zammı verilmiş, çocuklu olanlar son maaş tutarı kadar doğum yardımı almıştır. Ayrıca 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'yla, toprak dağıtımını yapılırken çocuklu olanlara ayrıcalık tanınmış ve toprak bedelinde ilköğretim çağına giren çocuk başına %5 indirim yapılmıştır (Güriz, 1975: 235-236).

Nüfusu arttırmayı amaçlayan bu politika haklı ve yerindedir; çünkü savaşlar, yoksulluk, genel sağlık önlemlerinin yetersizliği ve çocuk ölümlerinin aşırı düzeylere ulaşması gibi faktörler ile sahip olunan toprakların genişliği (ülkenin fiziki coğrafya bakımından büyüklüğü/yüzölçümü) Türkiye'yi çok az nüfuslu bir ülke durumuna getirmiştir (Talas, 1992: 50). Bu bağlamda Cumhuriyet kurulduktan yalnız 3 yıl sonra, 1926 yılında İstatistik Umum Müdürlüğü (bugünkü TÜİK) kurulmuş ve kurum, 28 Ekim 1927'de ilk nüfus sayımını gerçekleştirmiştir (Tamer ve Çavlin Bozbeyoğlu, 2004: 74).

Bu teşviklerin yanında yasaklayıcı bazı önlemler de vardır. Sözelimi 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu'nda, kürtajın yanı sıra çocuk yapmaya engel olacak diğer uygulamalar ağır ceza kapsamına alınmıştır (Eryurt, Canpolat ve Koç, 2013: 132). Ayrıca 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 152. maddesinde, çocuk düşürme işlevi görece her türlü araç ve gerecin ithalatı ile satışı yasaklanmıştır (Resmi Gazete 6.5.1930; Can, 2021: 50).

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde, nüfus artışına yönelik alınan yasal ve idari önlemlerin etkili olmadığı savunulsa da (Demir, 2016: 46) Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren aynı nüfusun devamlı bir artış eğilimi içinde olduğu açıktır. Örneğin, 1927 sayımında 13,6 milyon civarında tespit edilen ülke nüfusu

1935'te 16,1 milyona; 1940'ta 17,8 milyona; 1945'te 18,7 milyona; 1950'de 20,9 milyona erişmiştir. Aynı dönemde saptanan nüfus artış hızı ise 1935'te %21,10 iken 1940'ta %19,49'a; 1945'te de %10,59'a gerilemiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye'de Nüfusun Sayısal Gelişimi ve Yıllık Nüfus Artış Hızı (1927-2020)

Sayım Yılı	Toplam Nüfus	Nüfus Artış Hızı (%)
1927	13.648.270	veri yok
1935	16.158.018	21,10
1940	17.820.950	19,49
1945	18.790.174	10,59
1950	20.947.188	21,73
1955	24.064.763	21,75
1960	27.754.820	28,53
1965	31.391.421	24,63
1970	35.605.176	25,19
1975	40.347.719	25,01
1980	44.736.957	20,65
1985	50.664.458	24,88
1990	56.473.035	21,71
2000	67.803.927	18,29
2010	73.722.988	15,88
2015	82.003.882	13,17
2020	83.154.997	12,01

Kaynak: TÜİK, 2019a; 2019c; TÜİK Bilgi Dağıtım, 2021 verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu durum, ekonomik anlamda ciddi zorluklar yaşayan, hatta imkânsızlıklar içinde olan Türkiye Cumhuriyeti'nde, nüfus artışı konusunda gösterilen gayretlerin etkili olduğunu göstermektedir. Kaba doğum hızı göz önünde bulundurulduğunda artışın çok daha fazla olması gerekirken; sıtma, tüberküloz (verem), frengi gibi bulaşıcı hastalıkların fazlalığı ve özellikle çocuk ölümlerinin engellenemeyen artışı nüfus büyümesine müsaade etmemiştir (Can, 2021: 50). Sıralanan hastalıkların ivedilikle durdurulmasının dönemin en önemli politikalarının başında geldiği söylenebilir (Tuğluoğlu, 2008: 351). Bu uğurda 2 Mayıs 1920'de kurulan Sıhhat ve İçtimai Vekâleti tarafından nüfusun artmasını sağlamak ve sağlıklı nesillere ulaşmak için bir çalışma programı hazırlanmıştır.

Bu program:

“Devletin sıhhat teşkilatını tüm ülke geneline yaygınlaştırmak, çok miktarda hekim yetiştirmek, ebelerin sayısını köylere yetişecek kadar çoğaltmak; küçük sıhhat memurlarının sayısını ve bilgisini yükseltmek; annelerin ve çocukların sağlıklarını korumak için doğum ve çocuk bakımevleri açmak; verem sanatoryumlarını çoğaltmak; sıtma, frengi, trahom ve diğer sosyal hastalıklarla mücadele etmeyi amaçlamıştır (Tuğluoğlu, 2008: 351).”

Bir görüşe göre, 1927-1940 yılları arasında kaba doğum hızı %40-45 civarındadır (Eryurt, Canpolat ve Koç, 2013: 133) ve böylesi yüksek oranlara rağmen nüfus artış hızının oldukça yavaş

gerçekleşmesi, aynı dönemde görülen ölüm oranlarının yüksek oluşuyla ilgilidir (Yüksel, 2007: 43). Örneğin, dönemin en önemli salgın hastalığı konumundaki sıtma sebebiyle ölen insan sayısı çok yüksektir. Bu durum, 1917-1925 yılları arasında ülke genelindeki sıtmalı hasta oranıyla daha da barizleşir. Zira sıtmalı hasta oranı Antalya’da %86; Balıkesir’de %82; Denizli’de %90; İstanbul’da %80; İzmir’de %72; Ankara’da %40 ile %90 arasındadır (Tuğluoğlu, 2008: 353). Dahası, Büyük Buhran’ın yaşandığı 1929’dan sonra görüntü daha da kötüleşmiştir. Çünkü “1926’da ülke genelinde %99,8 olan sıtmalı kan endeksi, 1928’de %40,8’e kadar düşerken, 1929’dan sonra tekrar yükselerek 1930’da %123,3’e erişmiştir (Tuğluoğlu, 2008: 355).”

Görüldüğü gibi pro-natalist uygulamalarla doğurganlık hızı çok yüksek düzeye çıkarılmış olduğu halde, nüfus artış hızı aynı düzeyde olamamıştır. Diğer kelimelerle “1923’ten hemen sonra alınmış Türkiye nüfusunu arttırmayı amaçlayan yasal ve idari önlemler, doğurganlığın yükselmesine ve nüfusun artmasına anlamlı bir katkıda bulunamamıştır (Behar, vd., 1999: 41)”. Ancak her şeye rağmen, nüfus sürekli bir artış eğilimi halinde olmuştur. İç ve dış barışın sağlanmış olması, doğurganlığın yüksek bulunması, sağlık koşullarının giderek iyileşmesi, sosyal hastalık ve afetlere karşı girişilen savaşım etkilerini göstermiş ve yıllık nüfus artışı, İkinci Dünya Savaşı dışında kalan bütün dönemlerde artış kaydetmiştir (Talas, 1992: 50). Cillov’un 1964’teki çalışmasında vurguladığı gibi, 1927’den itibaren nüfusu arttırmak için desteklenen nüfus politikası olumlu sonuçlar vermiştir; lakin artan nüfusun ihtiyaçlarının giderilmesi ve yaşam standartlarının yükseltilmesi aynı düzeyde olmamıştır (Cillov, 1964: 76).

1.2. Açık Bir Politikanın Bulunmadığı Dönem (1946-1960 Yılları Arası)

1946-1960 Dönemi’nde, nüfus artışını teşvik eden politikada dikkat çeken bir değişiklik yoktur, lakin nüfusun artmasını sağlamak için yürürlüğe sokulan yeni önlem yahut uygulamalara da rastlanmaz (Can, 2021: 51). Kepenek ve Yentürk 1996’daki çalışmalarında bu dönemi şu şekilde açıklamaktadır: 1950’den 1960’lı yılların başlarına yani planlı döneme değin, ülkenin açık-seçik bir nüfus politikasının olduğu söylenemez. Doğumu önleyici araç-gereç ve yöntemler konusundaki yasaklar yasal olarak sürdürüldüğü halde, hükümetler bu dönemde nüfus artışı konusunda yansız davranmıştır (Kepenek ve Yentürk, 1996: 364). Zira İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesi ve sağlık hizmetlerinin görece düzelmiş olması, Türkiye’deki ölüm oranlarının düşmesine olanak vermiştir (Yüksel, 2007: 43; Güriz, 1975: 5). Savaşın bitimiyle silah altına alınmış erkek nüfusu terhis edilmiş, penisilin gibi ilaçların ülkeye bol miktarda girişi sağlanmıştır (Güriz, 1975: 5). Böylesi gelişmeler, nüfusun artmasını kolaylaştırmıştır. Nitekim 1950-1955 yılları arasında Türkiye’nin doğal nüfus artış hızı %21,73’lük oranıyla küçümsenmeyecek bir değerdeyken, 1955-1960 döneminde %27,75’e erişmiştir. Bu oranlar dünya ortalamasının üzerindedir (Tablo 2).

Tablo 2. Dünya Geneline Ait Yıllık Nüfus Artış Hızı İle Türkiye'nin Değerlerinin Karşılaştırılması (1950-2020)

Dönem	Dünya (%)	Türkiye (%)
1950-1955	17,84	21,73
1955-1960	18,05	27,75
1960-1965	19,13	28,53
1965-1970	20,52	24,63
1970-1975	19,50	25,19
1975-1980	17,75	25,01
1980-1985	17,72	20,65
1985-1990	17,91	24,88
1990-1995	15,07	21,71
1995-2000	13,44	18,29
2000-2005	12,57	8,37
2005-2010	12,30	13,17
2010-2015	8,99	12,01
2015-2020	7,05	12,73

Kaynak: TÜİK, 2019a; 2019c; UN-DESA, 2019; TÜİK Bilgi Dağıtım, 2021 verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Şüphesiz savaşın bitiminden sonra beliren pozitif şartlar ve ortam sayesinde, nüfustaki artış hızlanmıştır. Hatta “resmi bir nüfus politikasının bulunmayışı, 1950’lerde ülkenin bir nüfus patlaması yaşamasına engel olmamıştır (Kepenek ve Yentürk, 1996: 364).” 1950-1955 yılları arasında Türkiye’de saptanan doğal nüfus artış hızı %21,7’dir (Tablo 2). Bu oran bazı resmi kaynaklarda daha fazla gösterilir. Örneğin DPT’nin 1962’deki bir yayımında Türkiye’nin 1950-1955 yıllarındaki nüfus artış hızının %28,1’e, 1955-1960 dönemindekinin ise %29,5’e yükseldiği ifade edilmektedir ve bu oranlar dünyadaki en yüksek artış değerleri arasındadır (DPT, 1962: 68; Talas, 1992: 50). 1950-1955 yılları arasındaki nüfus artış oranı yüksekliğinde doğumların yanında yurtdışından gelen göçmen nüfusun fazlalığı da rol oynar (Can, 2021: 52). Örneğin, 1950-1951 arasında Bulgaristan Hükümeti, ülkesindeki Türk nüfusu sınıra yığarak göçe zorlamıştır. İnginar Kemaloğlu’nun 2012’de yayımlanan bir çalışmasına göre, 1951 senesinde Bulgaristan’dan Türkiye’ye göçe zorlanan insan sayısı 100 bine yükselmiştir (İnginar Kemaloğlu, 2012: 36). Tanoğlu, 1952’deki çalışmasında 1950-1951 göçüyle Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelen göçmen sayısının 154.393 olduğunu ifade eder (Tanoğlu, 1952: 132). Dahası, Tekin’in 2018’de yayımlanan çalışmasında, 1950’lerden itibaren Yugoslavya’dan da Türkiye’ye bir göç dalgasının yaşandığı belirtilir ve 1952-1965 arasında göçmen sayısının takriben 390.000 olduğu vurgulanır (Tekin, 2018: 259). O halde, Türkiye’nin bu yıllardaki nüfus artışında göçlerin rol oynadığı açıktır. Zira Cillov (1964), ülke nüfusunda görülen 1950’den sonraki hızlı artışta, özellikle 1950-1953 döneminde gelen göçmenlerin etkisinin kesin olduğunu belirtir (Cillov, 1964: 72). Ancak artışı sağlayan asıl faktörün 160 bin civarında olduğu belirlenen göçmen sayısının değil, kaba doğum oranlarındaki hafif yükselme ile ölüm oranlarındaki hızlı azalmanın olduğu düşünülmektedir (Can, 2021: 53).

1946-1960 döneminin özellikleri arasında, 1950’lerden sonra tarımda makineleşmeye bağlı olarak kırsal nüfusun şehirlere yönelmesi hususu vardır (Can, 2021: 53). Bu dönem, kırsalda yoğun işgücüne

duyulan gereksinimin düşmeye başladığı dönemdir. Özellikle traktör başta olmak üzere, bazı araçların kullanılmaya başlanmasıyla işsiz kalan işgücünde artış yaşanmış ve aynı kitle çalışıp geçinmek umuduyla büyük şehirlere göçe mecbur olmuştur (Avcı, 1993: 252). Ayrıca 1940'larda %30 olan kaba ölüm oranı 1960'larda %18'lere gerilediği halde nüfus hızla artmaya devam etmiştir (Yüksel, 2007: 45). Sonuçta Türkiye'de, özellikle 1950'li yıllardan sonraki hızlı nüfus artışının, kırsal bölgelerden büyük şehirlere doğru olan yoğun bir göç dalgasına ve düzensiz şehirleşmeye neden olduğu söylenebilir. Bu hareketliliğin konut açığının neden olduğu gecekondulaşma, işgücü arzının aşırı artışından kaynaklanan işsizlik, mülkiyet sorunu, mekânın kullanımında ortaya çıkan değişimler gibi yeni sorunları beraberinde getirdiği açıktır (Avcı, 1993: 252; Avcı, 2014b: 325-326; Can, 2021: 53).

1.3. Artış Oranının Sınırlı Tutulmak İstendiği Dönem (1960-2014 Yılları Arası)

1960'lı yıllara gelindiğinde nüfus artışındaki hızın devam etmesini gerektiren koşulların ortadan kalkmasıyla, Türkiye'de de nüfus artış hızının azaltılması gerektiği üzerinde durulmaya başlanmıştır (Can, 2021: 53). 1960'lı yıllar, uluslararası toplumda nüfusun kalkınma kavramı ile birlikte anılmaya başlandığı yıllardır. BM Genel Kurulu'nda ilk defa 1962'de "Nüfus Artışı ve Ekonomik Kalkınma" başlıklı bir karar alınmıştır (Ohlin, 1969: 181). Bilindiği gibi Dünya Nüfus Konferansı'nın ilki 1954 yılında Roma'da gerçekleştirilmiş; nüfus, daha çok teorik çerçeve ve sayımlar açısından incelenmiştir. 1965'te Belgrat'ta düzenlenen Dünya Nüfus Konferansı'nda, nüfus artışı ile ekonomik kaynakların dengeli bir şekilde gelişmediğinden yola çıkarak nüfustaki artışın düşürülmesi gerektiği ve bunun aile planlaması gibi anti-natalist politikalarla gerçekleştirilebileceği vurgulanmıştır (WPC 1965, 1966: 91-93).

1960'lı yıllar aynı zamanda Dünya Sağlık Örgütü'nün de dünyada anti-natalist nüfus politikalarının uygulanmasının gerekliliği fikrinden esinlenerek nüfus konusuna giriş yaptığı yıllar olarak bilinir. Bu bağlamda Belgrat'ta toplanan Dünya Nüfus Konferansı'nda, doğum kontrol haplarına uluslararası düzeyde meşruiyet kazandırılmasına yardımcı olunmasına karar verilir (Saraç, 1997: 38).

"1960-1970'ler, açlık ve kıtlığın asıl sebebinin nüfusun çok fazla olmasına bağlayanların sesinin en yoğun duyulmaya başladığı (Özberk, 2003: s.n.y.)" ve nüfus artış hızlarını düşürmedikleri sürece en az gelişmiş ülkelerin geri kalmışlıktan kurtulamayacakları fikrinin etkili olduğu dönemdir. Dolayısıyla nüfus ile kalkınma arasında kurulan böylesi bir ilişki paralelinde, tek çözüm yolu olarak doğum oranlarının düşürülmesi fikrinin savunulduğu ve aynı düşüncenin, zamanın ruhunu yansıttığı açıktır. Dahası Rockefeller Vakfı, Ford Vakfı, Nüfus Konseyi, Uluslararası Planlı Ebeveynlik Federasyonu (IPPF) gibi kuruluşlar nüfus kontrol programlarının oluşturulmasında en önemli desteği vermiş ve yakalanan başarıda büyük pay sahibi olmuşlardır (Ohlin, 1969: 173; Özberk, 2003: s.n.y.). Özellikle Nüfus Konseyi ile Uluslararası Planlı Ebeveynlik Federasyonu'ndan oluşan iki kuruluşun aile

planlaması uygulamasının yaygınlaşmasında oynadıkları rol daha önemlidir. Nitekim Latin Amerika ve Afrika ülkelerindeki aile planlaması girişimlerinin görece başarıya ulaşmasında Uluslararası Planlı Ebeveynlik Federasyonu'nun çalışmaları öne çıkar (Ohlin, 1969: 173-174).

Türkiye için bu konu, 1960 sonrasında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından ele alınmaya başlanmış ve planlama ile ilgili çalışmalarda nüfus konusu da incelenir olmuştur. Neticede, doğum kontrolüne yönelik bilgilerin verilmesinin bile kanunla yasaklandığı bir atmosferden, ailelerin diledikleri zaman ve bakabilecekleri kadar çocuk sahibi olmalarına olanak tanıdığı kabul edilen “nüfus planlaması” ortamına geçilmiştir (Avcı, 1993: 252; Can, 2021: 53-54).

Tabiatı itibariyle Türkiye'nin dünyada mevcut bulunan böylesi akımlardan etkilenmemesi mümkün olmamıştır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulmuş olması bu bakımdan bir milat olabilir. DPT, 30 Eylül 1960 tarih ve 91 sayılı Kanunla Başbakanlığa bağlı olacak şekilde kurulmuş ve beşer yıllık planlar hazırlamakla yetkilendirilmiştir (Şaylan, 1969: 76; DPT, 2009: Önsöz).

1960'ta DPT'nin kurulmasından sonra, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile DPT arasında, öncekinden oldukça farklı ve yeni bir nüfus politikasının oluşturulması hususunda bir görüş birliğine varılmıştır (Yüksel, 2007: 46; Doğan, 2011: 300). Öyle ki, Kepenek ve Yentürk'ün 1996'daki çalışmalarına göre: Türkiye'de hızlı nüfus artışının bir “sorun” olarak algılanması 1960'lı yılların başına ve özellikle 1963-1967 yılları arası döneme (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı) denk düşmektedir (Kepenek ve Yentürk, 1996: 364). Nitekim Türkiye, Rockefeller Vakfı'nın desteğiyle kurulmuş Nüfus Konseyi'ne 1963'te aile planlamasına toplumun fazlaca ilgi gösterdiğini ifade ederek müracaat etmiş ve Konsey'den nüfus kontrolüne yönelik çalışmalar yapmasını talep etmiştir (Ohlin, 1969: 136; Özberk, 2003: s.n.y.). Ancak 1963 yılında başlanılan “Aile Planlaması” uygulaması, hiçbir dönemde baskıcı olmadığı gibi; politik iktidarların tutumuna göre mütemadiyen gevşetilmiştir (Cillov, 1985: 6). Görüldüğü gibi 1963 senesi, Birinci Beş Yıllık Plan'ın uygulamaya sokulduğu ilk sene olmanın dışında bu bakımdan da önemlidir.

Zira Birinci Kalkınma Planı'nda evvela;

“Nüfusla iktisadi gelişme arasındaki sıkı bağıntı, gelişme planlarında nüfus eğilimlerine ve politikasına büyük bir ağırlık verilmesini gerektirir. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, geri kalmış ülkelerin çoğunda ölüm hadleri hızla düşmekte, fakat doğum hadleri pek değişmemektedir. Böylece nüfus artış hızı gittikçe büyümektedir. Bu durum iktisadi gelişme çabalarını kösteklemektedir (DPT, 1962: 67)” şeklinde bir tespitte bulunmaktadır.

Ardından; *“Türkiye’de nüfus büyük bir hızla artmaktadır. İktisadi gelişme hızının mümkün olduğu kadar büyük olması da bir milli politika haline gelmiştir. Bu sebeple nüfus politikamızda bir değişikliğe şiddetle ihtiyaç vardır (DPT, 1962: 67)”*.

... İfadesine yer verilerek anti-natalist nüfus politikasının uygulanacağını işaretleri verilmektedir. Hatta Plan, açıkça bir “nüfus planlaması” yaklaşımını gündeme getirmekte ve nüfus planlaması kavramını; “ailelerin istedikleri sayıda ve istedikleri zamanda çocuk sahibi olmalarını kolaylaştıran demokratik bir usuldür” şeklinde tarif etmektedir (DPT, 1962: 73). Ailelerin istedikleri sayıda çocuk sahibi olmalarını kolaylaştıran bir planlamanın tatbiki, hem aileleri besleyebilecekleri kadar çocuk sahibi olma özgürlüğüne kavuşturacak, hem de ekonomik kalkınmanın, fazla çocuk yüzünden etkilenmesine engel olacaktır (Cillov, 1964: 81).

Bu bağlamda yeni nüfus politikasının da çerçevesi çizilmiş ve alınacak tedbirler sıralanmıştır. Söz gelimi gebeliği önleyici bilgilerin yayılmasını ve gebeliği önleyen materyal ile ilaçları yasaklayan kanun hükümlerinin kaldırılacağı; sağlık personelinin halka gerekli eğitimi vermesi için kursa alınacağı; araç ve ilaçların ithal edilip (veya imal edilip) ihtiyaç sahiplerine ücretsiz dağıtılacağına altı çizilmiştir (DPT, 1962: 73). Nitekim başlangıçta Birinci Kalkınma Planı ile gündeme getirilen anti-natalist nüfus politikası, sonraki aşamada, 1965 yılında, 557 sayılı Nüfus Planlaması Kanunu ismiyle resmîyet kazanmıştır (Can, 2021: 55). Adı geçen kanun çıkarken TBMM’de üzerinde en çok tartışılan hususlardan birisi yasaya verilecek isim olmuştur. Başlangıçta konması tasarlanan “Doğum Kontrolü” tabiri, Meclis’te devletin ailenin mahremiyetine girmesi olarak algılandığından uygun görülmemiş ve “Nüfus Planlaması” terimi tercih edilmiştir (Özby, 2015: 306). Zikredilen kanununla gebeliği önleyici araç ve ilaçların ithali, dağıtımı ve satışının yanında tanıtım faaliyetleri de yasallaşmıştır (Can, 2021: 55). Ayrıca anti-natalist politikanın sağlıklı uygulanabilmesi için 1965 yılında çıkarılan bir diğer yasayla Sağlık Bakanlığı bünyesinde Nüfus Planlaması Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Behar, vd., 1999: 42). Kuşkusuz sözü geçen politikaların uygulanmasında; 1935’te 16 milyon civarında olan ülke nüfusunun, 1966’ya gelindiğinde iki misli artarak 32 milyonu aşması ile nüfus artış hızının 1955-1960 döneminde dünyanın en yüksek oranlarından biri olan binde 29,5 düzeyine ulaşmasının da etkileri olmuştur (Talas, 1992: 50).

1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda Birinci Plan’da olduğu gibi anti-natalist nüfus politikasının önemi üzerinde durulmuş ve önceki planda çerçevesi çizilen politikaları sürdürmenin gerekli olduğu ifade edilmiştir. Plan’ın nüfus konusundaki amacı; “nüfusun yapısını iyileştirmek ve nüfus artış hızını iktisadi gelişmeyi güçleştirmeyecek ölçüde azaltmak (DPT, 1967: 47)” şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca nüfus artış hızını yavaşlatmak için uygulanacak “aile planlaması”nın yeni Plan’ın esasını teşkil edeceği vurgulanmıştır (DPT, 1967: 47). Dahası, aile

planlamasının ilkeleri açıkça kaleme alınmış ve ana-çocuk sağlığı, halk sağlığı, aile planlaması vb. kavramlar üzerinde özellikle durulmuştur (DPT, 1967: 180). Görüldüğü gibi nüfus planlaması kavramı burada aile planlaması adını almıştır. Adı ne olursa olsun “Türkiye’de uygulanan doğum kontrolünden, ailelerin istediği zaman ve dilediği sayıda çocuk yapabilme özgürlüğü anlaşılmalıdır. Bu anlam, doğum miktarının devlet tarafından kontrolü veya azaltılması şeklinde mütalaa edilmemelidir. Kontrol işi, doğumların planlanması veya doğumların azaltılması şeklinde olabilir. Her iki durumda da birey, hareketlerinde tamamen özgürdür (Cillov, 1964: 71).” Nitekim “yapılan tahminlere göre 1972 yılına kadar 2,5-3,0 milyon civarında kadın gebelik önleyici yöntemlerden yararlanmıştır. Böylece üreme çağındaki toplam kadınların yaklaşık yarısı aile planlaması çalışmalarının etki alanına girmiş olmaktadır (Metiner, FPPP, s.135 akt. Ohlin, 1969: 136).”

1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, daha çok nüfus sayımlarından elde edilen verilerin analizinin yapıldığı ve Türkiye’deki demografik verilerin diğer ülkelerdeki verilerle mukayese edildiği bir şekil almıştır. Lakin 1950’den itibaren doğurganlıktaki düşük, ölüm oranlarındaki yüksek azalış, birer kazanım şeklinde değerlendirilmiş; doğurganlıktaki düşüşün yeterli olmadığı vurgulanmıştır (DPT, 1972: 75). Dolayısıyla anti-natalist nüfus politikası uygulamalarının ayrıntısına önceki iki planda olduğu gibi girilmese de sözü geçen politikanın bu plan döneminde de sürdürüldüğü saptanmıştır. Böylesi bir yaklaşım değişikliğinde 1974 Bükreş Dünya Nüfus Konferansı’na giden süreç ve akımların da etkili olduğu açıktır (Can, 2021: 56). Zira 1974 Konferansı’nda, sahip olunacak çocuk sayısına ve aynı olgunun gerçekleşme aralığına özgürce karar verilmesinin; bu konuda gerekli eğitim ve materyallerden yararlanılmasının birer temel insan hakkı olması gerektiğine kanaat getirilmiştir (Başar, 2013: 26). Ayrıca anti-natalist nüfus politikasının kalkınma hamlesiyle uygulanması halinde başarıya erişebileceği fikri benimsenmiştir (Aydoğan ve Çoban, 2016: 122). Bu dönemde “*insan gücü sayısında önemli artışlar olmasına rağmen istenen nitelikte insan gücünün zamanında yetiştirilmesinde ve doğru kullanımında tıkanıklıklar devam etmiştir* (DPT, 1972: 81)” ifadesine yer verilerek kalitatif politikanın önemi de ortaya konulmuştur. Dahası, nitelikli insan gücünün ancak doğru bir eğitim politikasıyla yaratılabileceği fikri bu planda yer almış ve ülke eğitim sistemindeki aksaklıklar sıralanmıştır (DPT, 1972: 85-88).

1979-1983 yılları arasından oluşan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı incelendiğinde; önceki planlardaki kadar olmasa da özellikle kırdaki hızlı nüfus artışının, geçimini tarımdan karşıladığı halde topraksız aile sayısını önemli ölçüde yükselten başat etken olarak değerlendirilmiş ve 1963’te %9,1 olan topraksız aile oranının 1973’te %21,9’a tırmadığı vurgulanmıştır (DPT, 1979: 13). “*Plan’a göre, nüfus sorunu demografik, toplumsal ve ekonomik faktörler arasındaki dengenin bozulmasıyla ortaya çıkan bütün problemleri kapsamaktadır* (Can, 2021: 56).” Nüfus politikası ise tüm toplumsal

ve ekonomik uygulamaların ortaya çıkardığı bir olgu yahut bir türevdir (DPT, 1979: 250). Plan'ın kentlerdeki konut gereksiniminin fazlalığını öncelikle nüfus artışına, ardından ailelerin küçülmesi eğilimine bağlaması (DPT, 1979: 254), anti-natalist nüfus politikası karakterini taşıdığını gösteren diğer husustur. Plan, yeterince beslenememenin neden olduğu hastalıklar ile yüksek çocuk ölüm miktarı karşısında ana-çocuk sağlığı hizmetlerinin etkin biçimde yürütülmesinin gerekliliği üzerinde de durmuştur (DPT, 1979: 463). Bir görüşe göre, anti-natalist nüfus politikası (resmi nüfus planlaması programı) özellikle 1980'den sonra salt kentlere sıkışmış bir özelliğe bürünmüş ve başarısızlık nedeniyle 1965'ten itibaren hizmet vermekte olan Nüfus Planlaması Genel Müdürlüğü, anne ve çocuk sağlığına yönelik çalışmaları düzenleyen genel müdürlükle 1983'te birleştirilmiştir (Behar, vd., 1999: 43).

1985-1989 dönemindeki stratejilerin belirlendiği Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, aile planlaması adı altında anti-natalist nüfus politikası uygulamalarının devam ettiği bir sürece karşılık gelmektedir. Plan'a göre, toplumun temeli olan aileye yönelik daha fazla çalışma yapılacaktır. Özellikle ana-çocuk sağlığı öncelenerek aile planlamasına ilişkin çalışmalar genel sağlık hizmetleriyle birlikte ele alınacak, bunun için gerekli olan organizasyon yapısı yeniden tesis edilecektir. Dahası, çocuk ölümlerinin önüne geçmek için doğum öncesi evreden başlamak kaydıyla, kamu/özel ayrımı olmaksızın ilgili tüm kuruluşların desteği sağlanarak yeni teknolojik gelişmelerden de yararlanılacaktır (DPT, 1984: 125).

Türkiye, planlı kalkınma dönemine girdiğinden beri nüfus artış hızının azaltılması yönündeki anti-natalist politika ile nüfusun niteliğini arttırmaya yönelik kalitatif politikanın birlikte uygulandığı bir ülke olmuştur. Söz konusu özelliğin bu planda da kendini hissettirdiği açıktır. Zira Plan'da, nüfusun nitelik ve özelliklerinin geliştirilmesinin temel ilke olduğu vurgulanmış; nüfusun sağlık, eğitim, barınma ve beslenme imkânlarının sosyal devlet olmanın gereği olarak arttırılacağına altı çizilmiştir (DPT, 1984: 125). Ayrıca "ailelere kendi sosyo-ekonomik düzeylerine göre istedikleri sayıda çocuğa sahip olmalarını sağlayacak uygun ve etkili aile planlaması hizmetlerinin sunulacağı (DPT, 1984: 151)" açıkça yazılmıştır. Söz konusu dönem neo-liberal politikaların hiç olmadığı kadar benimsendiği bir süreç olmuştur ki; Plan'da yer alan "*kreş, gündüz bakımevi, huzurevi ve benzeri sosyal tesislerin açılmasına özel sektör teşvik edilecektir* (DPT, 1984: 156)" ifadesi bir nevi devletin yeni neo-liberal anlayış doğrultusunda küçülecek rolünün tezahürüdür. Ana-çocuk sağlığı hizmetlerinin temel sağlık hizmetleriyle bütünleştirilecek olmasının; bağımsız durumdaki ana-çocuk kliniklerinin kapanmasına yol açacağı, açık ise ulaşılabilirliğinin düşmesini beraberinde getireceği açıktır (Can, 2021: 57).

1990-1994 yıllarındaki hedef ve önerilerin belirlendiği Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Türkiye'nin sosyo-ekonomik düzeyiyle uyumlu olmayan yüksek bebek/çocuk ölüm oranlarının

ivedilikle düşürülmesi için alınacak tedbirler üzerinde durulmuştur. Ayrıca nüfusun özelliklerinin geliştirilmesi için düşük nüfus artış hızının gerekliliği vurgulanmıştır (DPT, 1989: 284).

Görüldüğü gibi Plan'da, özellikle 1980'lerden itibaren uluslararası toplumda egemen olan nüfus ve kalkınma arasındaki karşılıklı ilişki ve kalkınmanın odağında insanın bulunduğu görüşüyle topluma görece yüksek yatırım yapmanın lüzumu üzerinde fazlasıyla durulmuştur. Öyle ki dönem, 1994 yılında Kahire'de kısaca ICPD olarak anılan Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı'nın (International Conference on Population and Development) düzenlenmesine karar verilen bir zamana denk düşmüştür. Dikkat edilirse önceki konferanslar "nüfus konferansı" adıyla anılırken; 1994 Kahire Konferansı'na, "nüfus" yanında "kalkınma" kavramı da ilave edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin de dünyayı saran böylesi akımlardan etkilenmemesi mümkün olmamıştır. Plan, kalkınma için gerekli görülen nüfus artış hızına ulaşmak için ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması hizmetlerinin daha etkinleştirilerek yaygınlaştırılacağı hedefini yinelemiştir (DPT, 1989: 289). Böylece 1990-1994 döneminde de anti-natalist politika uygulamalarına devam edildiği söylenebilir.

Türkiye, 1994-1996 arasını kalkınma planı olmadan geçirdikten sonra, 1996-2000 yılları arasını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı hazırlamıştır. Plan'da: "Hızlı nüfus artışı, bireylerin refah artışından daha fazla pay alabilmesini ve ekonominin değişim sürecinin daha hızlı gerçekleşmesini engellemekte, sürdürülebilir kalkınma çabalarını güçleştirmekte, konut, sağlık, eğitim ve altyapıya olan ihtiyacı artırmaktadır (DPT, 1995: 34)" ve "Aile planlaması hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde ulaşılabilirlik, hizmetin devamlılığı, yaygınlığı ve kalitesi, personelin eğitimi, iyi danışmanlık hizmetinin verilmesi, ulaşım araçları ile tıbbi ve diğer malzemenin sağlanması, sağlık personelinin yüksek dönüşüm hızı, sektörler ve kuruluşlar arası işbirliği önemini korumaktadır (DPT, 1995: 35)" ifadelerine yer verilerek anti-natalist nüfus politikasına devam edileceği yine ilan edilmiştir. Nitekim "Ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması hizmetlerinin götürülmesinde, hizmetten yeterince yararlanamayan kesimlere öncelik verilecek, hizmetin niteliği yükseltilecek, ulaşılabilirliği ve sürekliliği sağlanacaktır (DPT, 1995: 36)" hedefine yer verilerek bu konudaki kararlılık tekrar edilmiştir.

2000 senesinde hazırlanan ve 2001-2005 yıllarından oluşan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda üreme sağlığı ve aile planlaması hizmetlerinin temel sağlık hizmetleri ile bütünleştirilmesinin, hizmetlerin cinsiyet ayrımı yapılmadan sunulmasının önemine vurgu yapılmış; üreme sağlığı ve aile planlaması hizmetlerine hedef kitlenin ulaşabilmesi, bunun devam etmesi ve yaygınlığının artırılmasının gereği üzerinde durulmuştur (DPT, 2000: 79-80). Nüfus kayıtlarının etkin bir şekilde tutulabilmesi için Merkezi Nüfus İdare Sistemi'nin (MERNİS) kurulmasının ivedilikle sağlanacağı, bu durumun kurumlar arası bilgi akışını mümkün kılacağı için üreme sağlığı ve aile planlaması

konusundaki etkinliği de arttıracadı ifade edilmiştir (DPT, 2000: 80). Ayrıca istihdam edilen nüfusun eğitim düzeyinin düşük olduğuna vurgu yapılarak, düşük eğitimin üretim ve verimliliği olumsuz etkilediğinin altı çizilmiş ve işgücünün niteliğinin yükseltilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır (DPT, 2000: 17). Plan’da, 8 yıllık zorunlu temel eğitimin varlığının, kadınlarda düşük olan eğitim seviyesinin yükseltilmesi yolunda önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir (DPT, 2000: 93). Neticede Sekizinci Kalkınma Planı’nın anti-natalist ve kalitatif nüfus politikasını gözeten uygulamalara sıklıkla yer veren bir strateji belgesi olduğü söylenebilir.

2007-2013 Dokuzuncu Kalkınma Planı birçok konuda bir “ilk”ler planıdır (Can, 2021: 57). Zira bugüne kadarki bütün planlar beşer yıllık dönemleri kapsamakta iken, bu plan ilk defa yedi yıllık bir periyodu kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Dolayısıyla ismi de “Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı” değil, Dokuzuncu Kalkınma Planı olmuştur. 2006’da yürürlüğe girmesi ve 5 yıllık ilke, politika, hedef ve stratejileri kapsaması gereken Dokuzuncu Plan; “Avrupa Birliği Komisyonu’nun 2007-2013 yıllarını kapsayan Avrupa Birliği bütçe dönemine uyum sağlamak üzere Türkiye’den yeni bir ulusal kalkınma planı hazırlamasını istemesi üzerine, DPT’nin talebiyle gerçekteşen bir yasal düzenlemeyle 2007’ye ertelenmiştir (TMMOB, 2008).” Önceki sekiz plan yüzlerce sayfadan (örneğin Üçüncü Plan 960 sayfadır) oluşmakta iken, Dokuzuncu Plan salt 122 sayfadan meydana gelmiştir. Önceki planlarda mevcut olan ayrıntılı açıklamalar ile istatistiklere bu planda yer verilmemiştir. Plan, AB’ye intibak için şart koşulan geçiş döneminin özellikleri temelinde hazırlanmış ve AB yasal düzenlemelerine uyumlu bir şekilde tasarlanmıştır (Can, 2021: 58). TMMOB’ye göre (2008), Dokuzuncu Plan’da siyasal iktidara yol gösteren ve onu özendiren unsurlar yoktur. Plan salt hedef ve sorunların saptandığı, izlem ve öngörüye yönelik görüşlere yer verilmediği, global rekabet ilişkilerinde entegrasyon koşullarının değerlendirilmediğine yönelik eleştiriler almıştır (TMMOB, 2008).

Plan’da “*Hızlı nüfus artışı ve sanayileşme süreci doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı üzerinde önemli bir baskı unsuru olmaya devam etmektedir (DPT, 2006: 37).*” “*Ülkemizde sosyal hizmet ve yardımlara olan ihtiyaç; göç, kentleşme, aile yapısında meydana gelen değişim, nüfus artışı ve işsizlik gibi nedenlerle artarak devam etmektedir (DPT, 2006: 52).*” gibi ifadelere yer verilerek nüfustaki artışın bir baskı aygıtı olmaya devam ettiği vurgulanmıştır. Bu ve benzeri ifadelerin varlığı da ülkede uygulanmakta olan anti-natalist nüfus politikalarında herhangi bir değişikliğe gidilmeyeceği izlenimi vermektedir. Nitekim bazı metinlerde bu planda, nüfustaki yüksek artışın düşürülmesine yönelik uygulamaların sürdürülmesi gerektiği hususunun altı çizildiği ifade edilmiştir (Doğan, 2011: 303; Kaya ve Yalçınkaya, 2014: 178).

Özetlemek gerekirse; 1963-1967 Kalkınma Planı’ndan, 2007-2013 Kalkınma Planı arasında geçen sürede, Türkiye’de, nüfus artış hızının azaltılması ve niteliğinin arttırılmasına yönelik politikaların

birlikte uygulandığı söylenebilir (Can, 2021: 58). “*Bu politikaların ortak amacı, nüfus büyüklüğünü kontrol etmenin yanı sıra; ülke nüfusunu sağlık, eğitim, güç-kuvvet, zekâ, iş ve mesleki yeterlilik gibi özelliklerle donatmaktır* (Can, 2021: 58).” Fakat Erken Cumhuriyet Dönemi’nden planlı dönemin başına kadar nüfus artışını teşvik edici; planlı dönemden 2014’e kadar nüfus artışını düşürücü politikalar tasarlandığı halde ne ilk dönemde nüfus artış hızı arzu edilen seviyeye çıkarılabılmış, ne de planlı dönemde istenilen düzeye indirilebilmiştir (Murat, 2007: 54). Zira hazırladıkları politikalarla nüfusu kontrol altına almaya gayret eden Cumhuriyet hükümetlerinin uyguladıkları programların özellikleri; nüfus artış hızını dilediklerince sınırlama, denetleme, düşürme veya yükseltme hususlarında mutlak önlemler almak yerine kolaylaştırıcı, özendirici vb. şeklinde olmuştur (Can, 2021: 59). Nitekim Ohlin’in 1969’da altını çizdiği gibi, nüfus artışına yönelik hükümetler birçok önlem aldıkları halde, aynı önlemlerin etkili olduğunu ispat eden anlamlı bir kanıt rastlanmaz (Ohlin, 1969: 9). Dokuzuncu Kalkınma Planı’nda nüfus artışını düşürmeyi amaçlayan bir yaklaşım vardır. Ancak bu planın uygulanması aşamasında siyasi iktidarın nüfusun arttırılmasına yönelik bazı söylemleri dile getirmeye başladığı gözden kaçmamıştır. Bu söylemlerin çeşitli gazete haberlerinde yer aldığı saptanmıştır. Örneğin 07.03.2008 tarihli Hürriyet gazetesi, Uşak’ta tertip edilen Dünya Kadınlar Günü’nde Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ca sarf edilen “*Sizinle bir Başbakan olarak değil, dertli kardeşiniz olarak konuşuyorum. Biz genç nüfusumuzu aynen korumalıyız. Bir ekonomide aslanan insandır. Bunlar Türk milletinin kökünü kazımak istiyor. Yaptıkları aynen budur. Genç nüfusumuzun azalmaması için en az üç çocuk yapın*” ifadelerine yer vermiştir. Farklı tarihlerde ve sıklıkla tekrarlanan bu ifadeler sonucunda, 2 Kasım 2011 tarih ve 663 sayılı “Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ile Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Genel Müdürlüğü kaldırılmış, bu görev ise Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Kadın ve Üreme Sağlığı Dairesi Başkanlığı’nca yürütülmeye başlanmıştır (Can, 2021: 59).

1.4. Nüfus Artışının Yeniden Özendirildiği Dönem (2014 Sonrası)

2014 yılı, yaklaşık 60 sene devam eden aile planlaması uygulamasına resmi anlamda son verildiği için önemli bir tarihtir. 2014-2018 Onuncu Kalkınma Planı’nda yeniden nüfusun artması yönünde bir hedeften söz edildiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla pro-natalist nüfus politikası şeklinde anılan nüfus artışının özendirildiği uygulamalar söylemden eyleme, hatta resmi belgelere (kalkınma planlarına) girmiş olmaktadır. Nitekim nüfusu arttırma hedefi, yaşlanan nüfusa ilişkin etkin bir önlem olarak düşünülmüş ve Onuncu Kalkınma Planı’nda, uygun zamanlı politikalara ihtiyaç duyulduğunun altı çizilmiştir (Can, 2021: 59-60). Onuncu Kalkınma Planı, nüfusun yeniden bir güç olarak algılandığı bir plan olmanın yanında, nüfus politikalarında önemli bir değişime de işaret etmektedir. Her ne kadar Plan’da küresel güç dengelerini etkilemesi beklenen faktörler arasında nüfus artışından bahsedilse de

(TC-KB, 2013: 10), bunun aslında uygulanmakta olan neo-liberal politikaların bir sonucu olduğu açıktır. Onuncu Kalkınma Planı'nda nüfus artış hızı oldukça düşük olan ülkelerde, yaşlı nüfus miktarının fazlaca artması nedeniyle üretimin düşeceği, vergilerin azalacağı, medikal giderlerin artacağı belirtilirken; bu durumun sosyal güvenlik sistemi üzerindeki baskıyı arttıracığı ve fakat gelişim halinde olan nüfusu görece genç ülkelerin, nüfusu görece yaşlı ülkelere nazaran özellikle işgücü açısından üstünlük sağlayacağı da vurgulanmıştır (TC-KB, 2013: 10-11).

Plan'da 2006'da kadın başına 2,12 çocuk düşmekteyken bu miktarın 2012'de 2,08'e gerilediği; öğrenim ve ekonomik düzeyi bakımından üst sıralarda bulunan kesimde ise bu hızın 1,02'ye düştüğü ve nüfusun kendini yenileme seviyesinin 2,10 olduğu hatırlatılmakta ve önlem alınmasının lüzumu üzerinde durulmaktadır (TC-KB, 2013: 49). Sonuçta *“Tedbir alınmaması durumunda 2038 yılından itibaren çalışma çağı nüfusunun, 2050 yılından sonra ise toplam nüfusun azalmaya başlayacağı tahmin edilmektedir. Bu çerçevede nüfus politikalarıyla doğurganlık hızının arttırılması ve yaşlanan nüfusa yönelik etkin ve uygun zamanlı politikaların geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır* (TC-KB, 2013: 49)” ifadesiyle pro-natalist nüfus politikasının uygulanacağı açıkça ve yazılı biçimde ilan edilmiş olmaktadır.

Ancak değişen sosyoekonomik koşullar, geçmişte de uygulanan nüfusu arttırmaya yönelik uygulamalardan fazlasını gerektirmektedir (Can, 2021: 60). Bu nedenle Plan'da, pro-natalist politikanın başarılı olması ve doğurganlık miktarındaki eksilmenin önlenmesi için özellikle kadınların çalışma hayatıyla ilgili bazı kolaylıkların getirileceği ilan edilmiş; iş hayatında bulunanların yararlanacağı doğum izni gibi birtakım kazanımların geliştirileceği, yeni çocuk yuvalarının açılacağı, daha esnetilmiş çalışma olanaklarının sağlanacağına da yer verilmiştir (TC-KB, 2013: 50). Attar'ın 2015'teki çalışmasında, Türkiye'deki politika yapıcılarının doğurganlığa yönelik tutumlarında ciddi değişikliklerin olduğu, diğer kelimelerle söylemden eyleme geçildiği ifade edilir. Dahası, Onuncu Kalkınma Planı'na yönelik tasarlanan *“Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Programı Eylem Planı”*nın bu tutum değişikliğinin diğer kanıtı olduğu vurgulanır (Attar, 2015: 2). Nitekim sözü geçen eylem planı ekonomik imkânsızlıklar nedeniyle evlilikleri geciktirme, aile ve iş hayatı uyumsuzluğunu giderme, çocuk bakım hizmetlerinin pahalılığı ve niteliksizliği gibi sorunlara odaklanarak dinamik nüfus yapısını koruma çerçevesinde hazırlanmıştır (Can, 2021: 61). Dolayısıyla 5 Mayıs 2015 tarihli Bakanlar Kurulu kararının 23 Mayıs 2015 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla yürürlüğe giren Doğum Yardımı Yönetmeliği bu açıdan değerlendirilmelidir. Adı geçen yönetmeliğin 5. maddesinde: 15.05.2015 tarihinden itibaren (zikredilen tarih dâhil) görülen canlı doğumların ilkine 300 lira, ikincisine 400 lira, üçüncüsü ve sonrasına 600 lira ödeneceği; ödeme miktarını belirlemek için, 15.05.2015 öncesinde doğan çocukların da sıralamada dikkate alınacağı

vurgulanmıştır (Doğum Yardımı Yönetmeliği, 2015). Böylesi bir yönetmelikle nüfus artışını teşvik eden nüfus politikasının resmîyet kazanmanın ötesinde pratiğe geçtiği söylenebilir (Can, 2021: 61).

Hâlihazırda uygulanmakta olan On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023 dönemini kapsamakta ve Plan, öncelikle birtakım tespitlere yer vermektedir. Örneğin dünya genelinde nüfus artışının yavaşlaması ve ortalama ömrün uzamasıyla eşgüdümlü olarak yaşlanma eğiliminin devam ettiği; Türkiye’de %8 olan yaşlı nüfus oranının 2050’de %16’ya çıkacağına öngörüldüğü belirtilmektedir (TC-SBB, 2019: 6). Dahası, yaşlı nüfusun artmasıyla bakım hizmetlerinin geliştirilmesi, hayat boyu eğitim olanaklarının artırılması ve yaşlıların değişen koşullara uyumunun sağlanması gerektiği bugüne kadarki planlardan farklı olarak ilk defa dile getirilmektedir (Can, 2021: 61). Demografik dönüşüm sürecindeki Türkiye’de, demografik fırsat penceresinin olanaklarının önümüzdeki dönemde azalacağı (TC-SBB, 2019: 8) belirtildikten sonra, dinamik ve genç toplum yapısının korunmasını sağlayacak uygulamaların geliştirileceği, geniş ve büyük aile modellerinin özendirileceği vurgulanarak pro-natalist nüfus politikasına devam edileceğinin işaretleri verilmektedir (TC-SBB, 2019: 150). Öyle ki, Plan’da; toplam doğurganlık hızının yenilenme düzeyini aşmasına yönelik gerekli değişiklikler ile ek önlemlere yer verilmesi (TC-SBB, 2019: 167), nüfus artışını hızlandırıcı uygulamalara devam edileceğinin işareti olarak değerlendirilebilir (Can, 2021: 62).

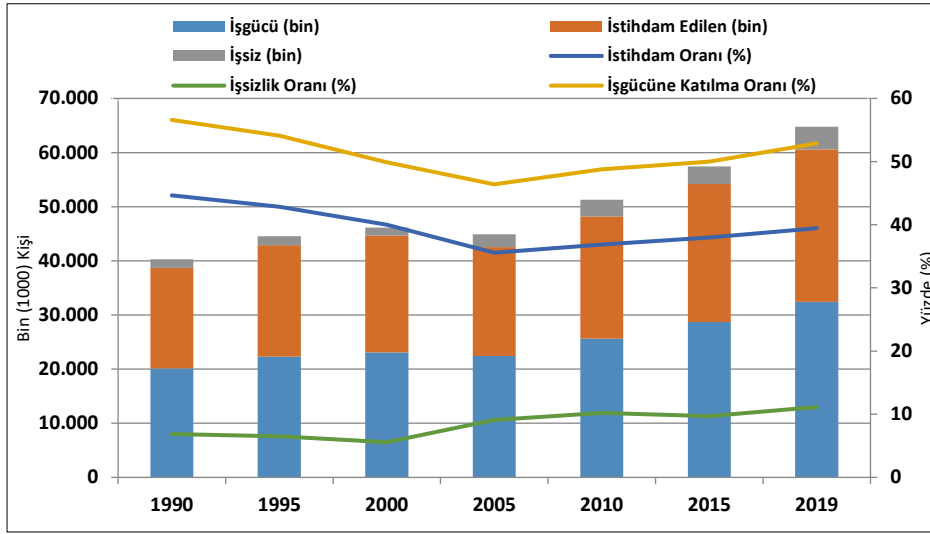
Unutulmamalıdır ki, son yıllarda yapılan çalışmalar; doğurganlığın azalması ve nüfusun yaş yapısının değişmesiyle ortaya çıkan ve “demografik fırsat penceresi” ismiyle anılan demografik avantaj dönemine dikkat çekmektedir (Can, 2021: 107). Özellikle Azalan doğurganlık oranlarının genel nüfus artışındaki etkileri görülmeye başladığında; çalışma çağı nüfusu, bağımlı nüfusa kıyasla yüksek olur. Nüfusta görülen bu aşama, demografik fırsat penceresinin açıldığı geçici bir evredir (Seniloli, 2004; Peng ve Cheng, 2005; Yüksel, 2007; Tansel, 2012; Kaya ve Yalçınkaya, 2014; Ünlü, 2017) ve kabaca 30-40 yıl sürer (Blue ve Espenshade, 2011: 723; Özbay, 2015: 255; Can, 2021: 5). Nitekim Türkiye’de 2010 yılında açılan demografik fırsat penceresi, salt 2040 yılına kadar açık kalacaktır (Can ve Avcı, 2019: 218). Bilindiği gibi işgücü, nüfusun ekonomik etkinliği olan bölümüdür. Ekonomik etkinlik, üretim ve hizmet süreçlerine doğrudan katılmanın ya da katılma isteğinin bir sonucudur. Nüfusun gelişimine bağımlı olan toplam işgücü sunumu (arzı) ve ekonomik koşulların bir sonucu olan işgücü istemi (talebi), emek piyasasının iki ayağını oluşturmakta; arz ve talebin farkı ise sosyo-ekonomik açıdan çok önemli bir sorun olan işsizliği vermektedir (Kepenek ve Yentürk, 1996: 367). Uzunca bir süre yüksek nüfus artış hızının devam ettiği bir ülkede, işgücü arzının artması kaçınılmaz olduğundan, işgücü arzındaki artış ile işgücü talebindeki artış arasında dengeli seyreden bir ilişkinin sağlanması önem taşır. Eğer işgücü arzındaki yıllık artışlar, işgücü talebindeki benzeri artışlarla karşılanmayacak olursa, emek faktörünün sağladığı potansiyeli tam anlamıyla kullanmak mümkün olmaz. Böyle bir

ortamda, işsizlik veya düşük istihdam durumları ortaya çıkar ki, bunun olumsuz etkilerinin yalnız ekonomik değil, aynı zamanda sosyal alanda da kendini göstereceği açıktır (Tuncer, 1977: 43).

Demografik geçiş sürecini yaşamakta olan Türkiye’de çalışma çağındaki nüfusun oranı artmaktadır. Ayrıca yaş yapısındaki bu değişimin kişi başına düşen gelirin artmasını sağlayacağı, bunun ise ekonomik büyümeye dönüştürülebileceğine inanılmaktadır (United Nations, 2004: 2; Leete ve Alam, 1999; Bernstein, 2002; McNicoll, 2003 akt. Peng and Cheng, 2005: 189; Mumcu ve Çağlar, 2006: 5; Van der Ven ve Smits, 2011: 6; Aysan, 2014: 78; Kaya ve Yalçınkaya, 2014: 168; Ünlü, 2017: 76; Seniloli, 2004: 15; Can, 2021: 119). 0-14 yaş grubunun toplam nüfus içindeki payının yüksek olması, toplam tüketimi artırırken, tasarruf oranının azalmasına yol açar (Tuncer, 1977: 44; DPT, 2001: 5; Can, 2021: 119).

Buraya kadar yapılan açıklamalar doğrultusunda Türkiye’nin nüfus ve istihdam ilişkisine bakmak yerinde olur. Sözelimi 1990’da 15 yaş ve üzeri nüfusun meydana getirdiği işgücü 20,1 milyon (%56,6), aynı kitlenin istihdam edilen miktarı 18,5 milyon (%52,1) ve işsiz insan sayısı 1,6 milyon (%8,0) civarındadır. 1995’te işgücü sayısı takriben 2,1 milyon kişi artarak 22,3 milyona (%54,1), istihdam edilen insan sayısı yaklaşık 2 milyon artarak 20,6 milyona (%50,0), işsiz insan sayısı ise 0,1 milyon artarak 1,7 milyona (%7,6) erişir. 2000’de işgücü 0,8 milyon civarında bir artış kaydederek 23,1 milyon (%49,9), istihdam edilen nüfus 1 milyonluk artışla 21,6 milyon (%46,7) dolaylarına ulaşır ki; aynı dönemde, işsiz birey miktarı tersine büyüme sergiler ve 0,2 milyonluk düşüşle 1,5 milyona (%6,5) geriler (TÜİK, 2012: 131-132; TÜİK Haber Bülteni, 15 Nisan 2016 ve 10 Temmuz 2020; Can, 2021: 120). 2010’da işgücü 25,6 milyona (%48,8) erişmiş olup 2000-2010 arasındaki on yıllık sürede 2,5 milyonluk bir artış söz konusudur. Aynı tarihte (2010 yılı) yaklaşık olarak 22,6 milyon (%43,0) birey istihdam edilmiş ve 2000-2010 döneminde zikredilen sayı 1 milyon kişi artmıştır. 2010’u diğer yıllardan ayıran özellik işsizlik miktarının ulaştığı düzeyin yanında demografik fırsat penceresinin açıldığı yıl olmasıdır. Zira bu tarihte işsizlik 3 milyonun üzerine erişerek %12 oranında gerçekleşir. 2019’a gelindiğinde işgücü 32,4 milyon (%52,9), istihdam edilen kişi sayısı 28,2 milyon (%46,0) kişiden meydana gelmesine rağmen işsiz sayısı 4,2 milyona (%13,0) yükselir (Şekil 1).

Şekil 1. Türkiye’de Nüfus ve İstihdam Göstergeleri: 1990-2019

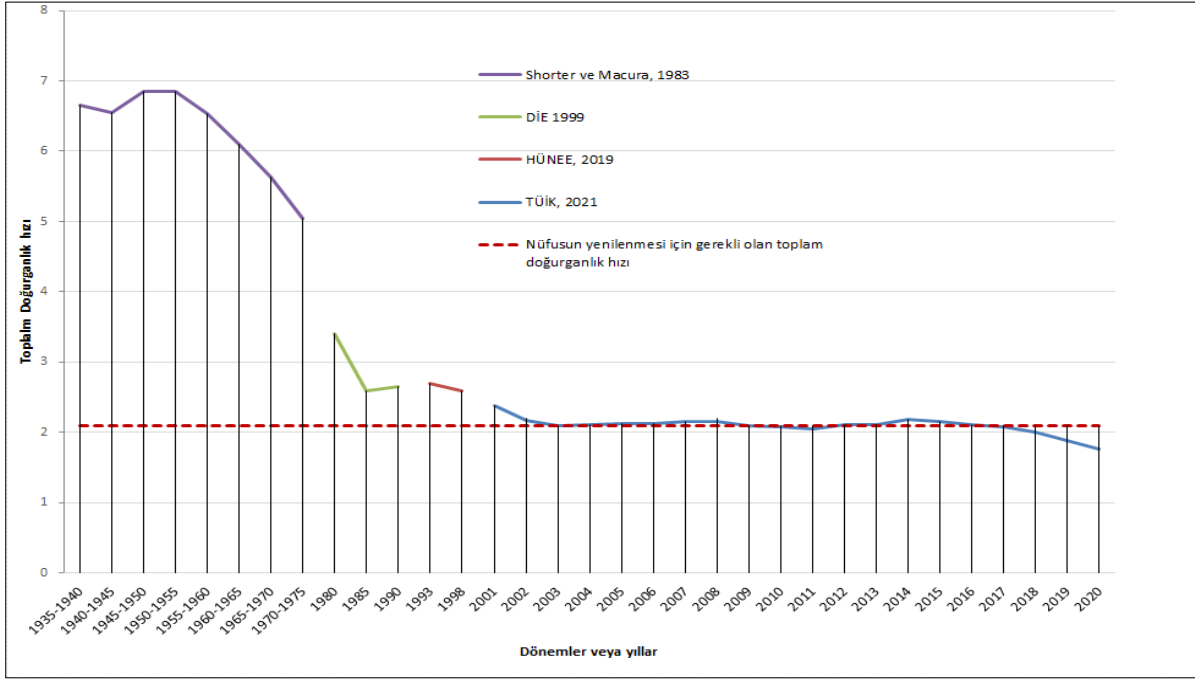

Kaynak: TÜİK, 2012: 131-132; TÜİK Haber Bülteni, 15 Nisan 2016; 10 Temmuz 2020 verilerine göre hazırlanmıştır.

Dikkat edilirse 1990-2019 arasında geçen 29 yıllık süreçte, işgücü 12,2 milyon artarak 20,1 milyondan 32,4 milyona ulaşmıştır ki, bu durumda %60,69 oranında bir artış söz konusudur. Aynı zaman aralığında istihdam edilen birey sayısının 9,6 milyon arttığı ve 18,5 milyondan 28,1 milyona erişerek %51,89 oranında bir artış sergilediği saptanmıştır. İşsiz sayısı ise 2,6 milyon civarında artarak 1,6 milyondan 4,2 milyona erişmek suretiyle toplamda %162,5 oranında bir artış sergilemiştir. Kuşkusuz özellikle işgücü ve işsiz sayısında saptanan yüksek artışlarda 15-64 yaş grubunun bu dönemde en yüksek düzeye çıkmasının (demografik fırsat penceresi dönemi) rolü vardır.

Demografik geçişin doğum oranlarındaki azalmayla ilişkili olduğu unutulmamalıdır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından bu yana kadın başına düşen doğum sayısı (doğurganlık oranı) tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de azalmaktadır (Can, 2021: 63). Bu süreç; “Nüfus büyümesinin yavaşlamasına, genç nüfusun toplam nüfus içindeki payının azalmasına, dolayısıyla yaşlı nüfusun sayısal ve oransal olarak artmasına neden olmaktadır (Işık Erol, 2016: 90)”. Sonuçta devamlı düşen doğurganlık hızı ve artan ömür ortalamasıyla Türkiye’de de yaşlı nüfus miktarı artmaya başlamıştır (Can, 2021: 63). Bu vesileyle Türkiye’nin toplam doğurganlık hızının, ülke nüfusundaki gelişimin açıklanmasına katkı sağlayacağı düşünülmüş ve farklı kaynakların taranmasıyla elde edilen doğurganlık verilerinin kullanıldığı aşağıdaki şekil oluşturulmuştur (Şekil 2).

Şekil 2. 1935-2020 Döneminde Toplam Doğurganlık Oranındaki Değişim

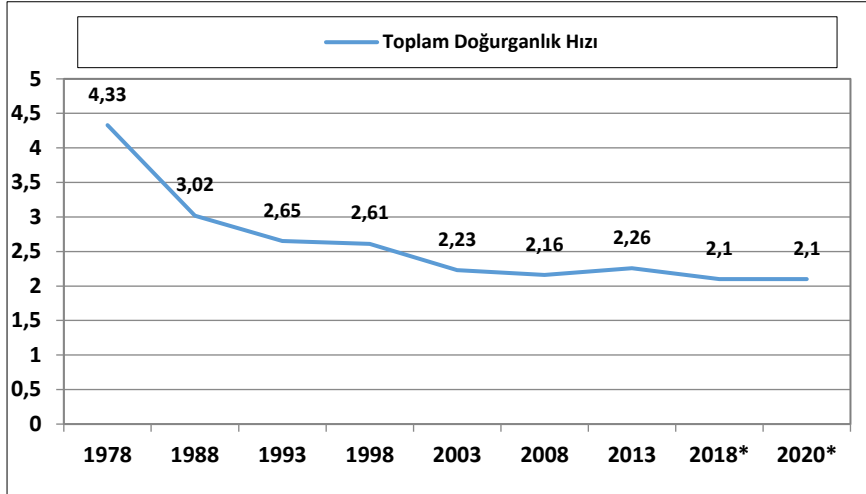
Kaynak: Can, 2021: 63.

Türkiye'nin toplam doğurganlık hızı, 20. yüzyılın ortalarında kadın başına 7 çocuk iken, düşme eğilimine girip bu özelliğini muhafaza ederek 1970'lerin başında kadın başına 5 çocuk düzeyine gerilemiştir (Hancıoğlu, 1994: 5; Yüksel ve Kocaman, 2007: 58). Shorter ve Macura'nın "Trends in Fertility and Mortality in Turkey (1935-1975)" başlığını taşıyan ve 1982'de yayımlanan çalışmalarında, Türkiye'deki doğurganlık eğilimi 1935-1975 döneminden oluşan beşer yıllık evreler halinde incelenmiştir. Bu çalışmada, 1935-1940 döneminde 6,66 olan toplam doğurganlık hızının düşme eğilimini korumak suretiyle, 1970-1975 dönemine gelindiğinde 5,05'e gerilediği tespitine yer verilmiştir (Shorter ve Macura, 1982: 37). Genel nüfus sayımlarından derlenen 1980, 1985 ve 1990 yıllarına ait doğurganlık hızı değerleri incelendiğinde de zikredilen eğilimin devam ettiği söylenebilir. Zira toplam doğurganlık hızı 1980'de 3,41 iken, 1985'te 2,59'a inmiş, 1990'da ise 2,6 civarında (2,65) gerçekleşmiştir (DİE, 1999: 95).

Türkiye'de nüfus ile ilgili verilerin derlenmesinde Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün çalışmaları önemlidir. Bu kurum, kapsamlı bir saha çalışması olan Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'nı (TNSA) 5 yılda 1 ve sonu 3 ile 8 olan yıllarda düzenler. Söz konusu saha araştırmalarında, Türkiye nüfusunun genel özellikleri, aynı özelliklerin coğrafi dağılışı ortaya konulur. TNSA verileri üzerine yapılan incelemede, kırsal ve şehir yerleşmeleri arasında doğurganlık hızı bakımından belirgin farklılıkların olduğu saptanmıştır. Nitekim Türkiye'nin 1993'teki toplam doğurganlık hızı ortalaması 2,7 iken, bu değer kırsal yerleşmelerinde 3,1 şeklinde tespit edildiği halde şehir yerleşmelerinde 2,4 olarak gerçekleşir. 1998'deki araştırmada kadın başına 2,6'ya düşen

doğurganlık hızı, 2003 ve 2008’de 2,2 düzeyine geriler. 2013 ve 2018 yılında ise 2,3 olarak gerçekleşir (HÜNEE, 2019: 55). 2001’den itibaren TÜİK veri tabanında “*Demografik Göstergeler*” başlığı altında toplam doğurganlık hızı verilerine yer verilmeye başlanmıştır (Can, 2021: 64). Bu verilere göre 2001’de 2,38 olan toplam doğurganlık hızı 2003-2014 döneminde 2,1 civarında olup, 2015 ve 2016 yılında yenilenme sınırında kalmış, bundan sonra da aynı eğilimi devam ettirmiştir (Şekil 3). 2020 verisine göre toplam doğurganlık hızı 2,1 (Şekil 2), ham doğurganlık hızı ise 1,76’dır (TÜİK, 2021).

Şekil 3. Türkiye’de Toplam Doğurganlık Hızı: 1978-2020

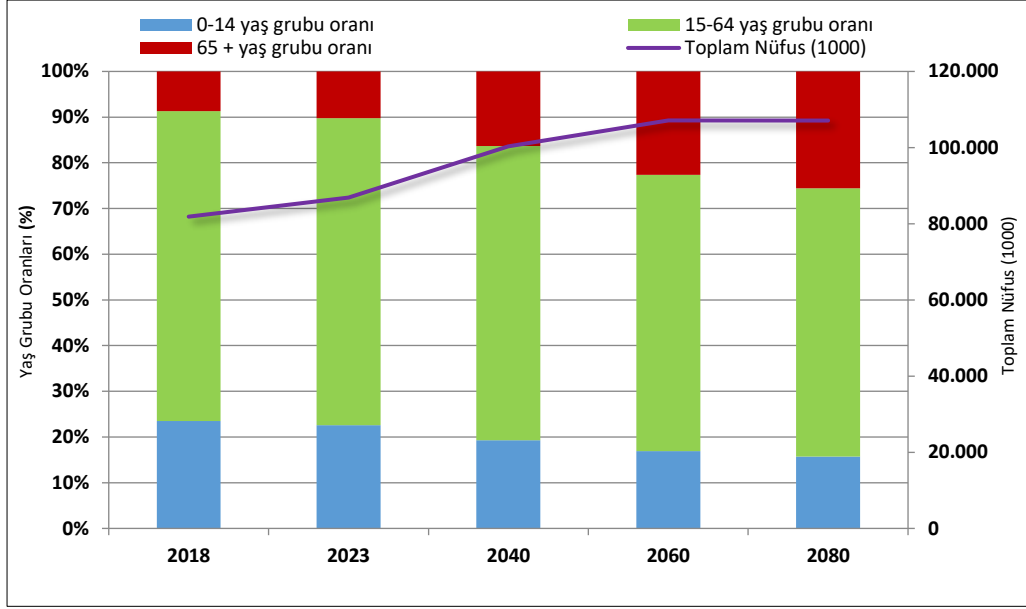
Kaynak: HÜNEE, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2013: 63.

(*) TÜİK, 2019a Verilerine göre hazırlanmıştır.

Ortaya çıkan bunca demografik gelişimden ekonomik yapıyı yakından ilgilendiren nüfustaki yaş gruplarının da etkileneceği ve nüfusun bir süre sonra yaşlanmaya başlayacağı unutulmamalıdır. Örneğin, TÜİK’in hazırladığı projeksiyonlar 2023’te olacağı düşünülen 86,9 milyon nüfusun %22,6’sını 0-14 yaş grubu; %67,2’sini 15-64 yaş grubu; %10,2’sini 65 üstü yaş grubunun meydana getireceği öngörülmekte ve zaman geçtikçe nüfusun bağımlı kesiminin artacağı varsayılmaktadır (Can ve Avcı, 2021: 246). Zira 2040 yılına gelindiğinde 100 milyon civarında olması beklenen nüfusun %19,3’ünün 0-14 yaş grubu; %64,4’ünün 15-64 yaş grubu; %16,3’ünün 65 üstü yaş grubundan meydana geleceği tahmin edilmektedir. Bu senaryoya göre; 2040’ta, yaşlı nüfusun %15’i aşması dolayısıyla Türkiye yaşlanmış olacağı gibi ülkenin demografik fırsat penceresi de kapanmış olacaktır. Aynı senaryoda ülke nüfusunun 2060 yılında 107 milyon civarına erişeceği; bu miktarın %16,9’unun 0-14 yaş; %60,4’ünün 15-64 yaş; %22,6’sının 65+ yaş grubundan meydana geleceği tahmin edilmektedir. Buna göre 2040’tan sonra yaşlı nüfus oranı gittikçe artacaktır, bu senaryoda, sözü geçen yaş grubunun 2080’de en yüksek düzeye ulaşacağı fakat toplam nüfus miktarının sabit kalacağı öngörülmekte ve toplam nüfusun %15,7’sinin genç nüfus; %58,7’sinin aktif nüfus; %25,6’sının yaşlı nüfus gruplarından meydana geleceği tahmin edilmektedir (Şekil 4). Bu durumda toplam nüfusun

%41,3'ünün bağımlı nüfus olacağı ortaya çıkmaktadır (Can ve Avcı, 2021: 246). Kuşkusuz nüfusun yaklaşık yarısının bağımlı olduğu bir demografik yapı, ekonomik açıdan arzu edilen bir durum olmadığı gibi, böylesi bir yapının ciddi külfetler doğuracağı açıktır.

Şekil 4. Türkiye’de Yaş Grubu Oranı ve Toplam Nüfus Beklentileri: 2018-2080

Kaynak: TÜİK, 2019ç verilerine göre hazırlanmıştır.

SONUÇ

Türkiye’nin nüfus politikaları kronolojik sınıflama bakımından farklılıklar taşır. Diğer bir deyişle Türkiye’deki nüfus politikalarının nüfus literatüründe çoğunlukla iki farklı dönem halinde ele alındığı ve bu dönemlerin “1923-1965 Dönemi” ile “1965 Sonrası” şeklinde sınıflandırıldığı görülür (Doğan, 2011; Başar, 2013; Özbay, 2015). Ancak sözü geçen dönemler bazı çalışmalarda “1920-1950 Dönemi”, “1950-1960 Dönemi” ve “1960 Sonrası” biçiminde ve üç dönem olarak ele alınırken (Kepenek ve Yentürk, 1966; Demir, 2016); bazı çalışmalarda ise “1920-1957 Dönemi”, “1957-1965 Dönemi” ve “1965 Sonrası Aile Planlaması Dönemi” şeklinde yine üç dönem halinde incelenir (Saraç, 1997). Oysa Türkiye’nin 2014-2018 Onuncu Kalkınma Planı’nda yaklaşık 60 yıl sonra yeniden nüfusun artması yönünde bir hedeften söz edildiği saptanmıştır. Bu durumda ülkenin aile planlaması uygulamasına son verip nüfus artışının özendirildiği yeni bir nüfuslanma sürecine girdiği söylenebilir. Nitekim “uygulanacak nüfus politikalarıyla doğurganlık hızının arttırılacağı” hedefi 2013’te yayımlanan Onuncu Kalkınma Planı’nın (2014-2018 yılları) 49. sayfasında açıkça ilan edilmiştir (TC-KB, 2013: 49). Dolayısıyla nüfus yaşlanması gibi yeni koşullar ve “Doğum Yardımı Yönetmeliği” gibi yeni uygulamaları göz önüne alarak, Türkiye’de uygulanan nüfus politikalarının yeniden ele alınıp sınıflandırılması, nüfus literatürü açısından bir gereksinime dönüşmüştür. Bu çalışma, ülkemizde

uygulanan nüfus politikalarına yeni koşul ve uygulamalardan dolayı yeni bir kronolojik sınıflandırma getirmiştir. Özellikle Cumhuriyet'in ilan edilmesinden bugüne geçen değişim, söylem ve uygulamalar doğrultusunda söz konusu dönemler "1923-1946 Dönemi"; "1946-1960 Dönemi"; "1960-2014 Dönemi"; "2014 Sonrası" şeklinde yeniden sınıflandırılmıştır. Sınıflama, tarihi coğrafya bakış açısıyla ve yeni politikaların hayata geçmesiyle meydana getirilmiş olup; özellikle kronolojik bakımdan önceki çalışmalardan farklıdır.

Buna göre, nüfus artışının özendirildiği erken Cumhuriyet dönemi 1923-1946 yıllarını kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Bu dönemdeki nüfus artışı özendirmesi, Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı sonrasında kaybedilen nüfusun yerine geçebilecek yeni bir insan gücü koyma hedefine dayanmaktadır. Nüfus bu dönemde, askeri ve siyasi bir güç olarak kabul edilmektedir. Üstelik yeni kurulan Cumhuriyet'in; doğal kaynakların işletilmesi, ekonomik kalkınmanın sağlanması ve öncesinde mevcut olmayan toplumsal işbölümünün ilerletilip uzmanlaşmanın kurulmasına şiddetle ihtiyacı vardır. Bunun için çok çocuklu ailelere vergi muafiyeti, madalya gibi ödüllerin verilmesi; resmi evlenme yaşının düşürülmesi, çocuk düşürme ve kürtaj uygulamalarının ağır ceza kapsamına alınması vb. uygulamalara girişilmiştir. Bütün bu politikalar, nüfus artış hızında bir istikrar yaratmış ve 1927'de 13,6 milyon olan ülke nüfusu 1945 sayımında 18,7 milyona erişmiştir.

Açık bir politikanın bulunmadığı dönem, 1946-1960 yıllarını kapsayacak biçimde incelenmiştir. Bu dönemde, nüfus artışına ilişkin politikada değişikliğe gidilmemiştir. Fakat nüfusun artmasını sağlamak için yürürlüğe sokulan yeni tedbir veya uygulamaya da tanıklık edilmemiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı bitiminde terhis edilen erkek nüfusun çokluğu, nüfus artış hızını yükseltmiştir. 1950'lerde ülkede bir nüfus patlaması yaşandığı kabul edilir. Zira DPT'nin 1962'deki bir yayımında Türkiye'nin 1950-1955 yıllarındaki nüfus artış hızının %28,1'e, 1955-1960 dönemindekinin ise %29,5'e yükseldiği ifade edilmektedir. Nitekim 1945'te 18,7 milyon olan ülke nüfusu 1960'ta 27,7 milyona ulaşmıştır.

Artış oranının sınırlı tutulmak istendiği dönem, 1960-2014 yıllarını kapsayacak şekildedir. Bu dönemde nüfus artışındaki hızın devam etmesini gerektiren koşulların ortadan kalktığı düşünüldüğünden nüfus artış hızının azaltılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Özellikle Belgrat Nüfus Konferansı'nın etkili olduğu yıllar olan 1960-1970'lerde nüfus artış hızlarını düşürmedikleri takdirde gelişmekte olan ülkeler ile en az gelişmiş ülkelerin gelişemeyeceği fikri benimsenmiştir. Doğal olarak Türkiye de böylesi fikirlerden etkilenerak aile planlaması uygulamasını hayat geçirmiştir. Ancak 1963'te başlanılan bu uygulama, hiçbir dönemde baskıcı olmamıştır. Buna rağmen 1960-1965 yılları arasında %28,53 olan nüfus artış hızı 2010-2015 döneminde %12,01'e düşmüştür. Lakin 1960'ta 27,7 milyon olan ülke nüfusu 2015'te 82 milyona erişmiştir.

2014 yılında, takriben 60 yıl süren aile planlaması uygulamasına resmi anlamda son verilmiştir. Çünkü ülke nüfusunun yaşlandığı tespit edilmiş ve yaşlanan nüfusa önlem olarak nüfus artışının lüzumundan Onuncu Kalkınma Planı'nda (2014-2018 Dönemi) söz edilmiştir. Dahası, 23 Mayıs 2015 tarihli Resmi Gazete'nin yayımlanmasıyla yürürlüğe giren Doğum Yardımı Yönetmeliği'nde nüfus artışını teşvik etmek için her canlı doğum başına bir miktar parasal ödemenin yapılacağı ilan edilmiştir. Bu uygulama, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023 yılları arası) döneminde de devam etmiştir. Zira Plan'da, %8 olan yaşlı nüfus oranının 2050'de %16'ya çıkacağı öngörülmekte olup; bu gidişatı değiştirmek adına 2020 yılında 2,1 düzeyinde olan toplam doğurganlık hızının arttırılmaya çalışılacağı hedefinden söz edilmiştir. Nitekim "Türkiye için yapılan nüfus projeksiyonunun da gösterdiği gibi, nüfus sayısı 2050'de 93,4 milyonluk değeriyle zirveye ulaştıktan sonra gerilemeye başlayacaktır (Can ve Avcı, 2021: 245)." Dolayısıyla 2014'ten itibaren hayata geçen nüfus artışını teşvik eden politikalarla bu senaryonun önüne geçilmek istenmiştir. Dahası, Türkiye'de demografik fırsat penceresinin olanaklarının önümüzdeki dönem azalacağı değerlendirildiğinden yeni politikalarla 30-40 yıl süren demografik fırsat penceresi süreci de uzatılmaya çalışılıyor olabilir.

Demografik fırsat penceresi döneminin (2022 yılı itibariyle), Türkiye'de 18 yıl daha devam edeceği öngörülmektedir. Bu vesileyle çalışma çağındaki nüfusun yaklaşık 18 yıl daha artacağı yahut en azından hâlihazırdaki miktarını koruyacağı açıktır. Üstelik bu sürede bir de yaşlı bağımlı nüfusun giderek yükselmesi beklenmektedir ki, bu durum ciddi bir problemin habercisidir. Zira yaşlı nüfusun artmasıyla emeklilik ve sağlık harcamalarının yükseldiğine yönelik birçok yayın mevcuttur. Nitekim hâlihazırda Türkiye'de yaşlılıkla ilgili birimleri bulunan sağlık kuruluşlarının sayısı son derece az iken; bakımevi ve/veya huzurevi olarak tanımlanan tesislerin toplam kapasitesi ise salt 24.660'tır (Avcı, 2014a: 305; Can, 2021: 140). 2040'ta ülkede yaklaşık 16,5 milyon (16.373.969) yaşlının olacağı düşünüldüğünde (TÜİK, 2019ç), 18 sene daha devam edecek süreç sonrasındaki dönemlerin, yeni fakat oldukça ciddi problemlerle vuku bulması beklenmektedir.

Neticede Türkiye'de geç evlenme ve düşük doğurganlığın egemen olduğu yeni bir yapı oluşmuş olup, bu yapı; çocuk ölüm oranları düşük, daha uzun doğum aralıklarına sahip, şehirde barınan, insan niteliğini daha arttırmayı amaçlayan, az çocuktan meydana gelen ailelerin egemen olduğu kapitalist bir sistem şeklinde değerlendirilebilir. Dolayısıyla nüfus artışının yeniden teşvik edildiği 2014 sonrası dönemin ortaya çıkışının gerekçesinin böylesi bir sistemde yattığını söylemek yanlış olmaz. Nitekim demografik dönüşüm sürecindeki Türkiye'de demografik fırsat penceresinin olanakları önümüzdeki dönemde azalacağından dinamik ve genç toplum yapısının korunmasını sağlayacak uygulamaların geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bunun için geniş ve büyük aile modellerinin özendirilmesi

toplumun devamı açısından olağan değerlendirilebilir. Zira nşfusun dengede durması için gereken toplum doğurganlık hızı 2,1'dir.

Turkey's Population Policies In The Republican Era: A New Chronological Classification

EXTENDED SUMMARY

The practices of governments that affect the quantity, quality and geographical distribution of the population are called population policy. In some studies, Turkey's population policies are analyzed in two periods. These are the periods when population growth is encouraged and the population growth rate is tried to be limited, which are mostly classified as "1923-1965 Period" and "After 1965. However, researchers such as Kepenek - Yentürk (1996) and Demir (2016) consider population policies in Turkey: 1) The period when population growth was encouraged (between 1920-1950), 2) The period when there was no clear policy (between 1950-1960), 3) Examines the family planning period (after 1960). Researchers like Saraç (1997), on the other hand, classify the same policies as 1) Incentive period (between 1920-1957), 2) Recession period (between 1957-1965), and 3) Planned period (family planning period after 1965). However, Turkey has adopted a new population policy especially since 2014 and has started to encourage population growth again. Therefore, it can be said that the above-mentioned studies do not address the new pro-natalist population policies that have been implemented since 2014.

This study has reclassified the population policies of Turkey in terms of chronology. The classification differs from previous studies and consists of 4 periods. These are as follows: 1) Early Republican Period, In which Increase was Encouraged (between 1923-1946), 2) The period when there was not clear policy (between 1946-1960), 3) The period in which the increase is intended to be limited (between 1960-2014) and 4) The period in which it is encouraged to increase again (after 2014). Statistics for the years 1935-1975 were taken from Shorter and Macura's 1982 study and SIS (DİE). Statistics for the years 1946-1960 were obtained from TURKSTAT, DPT (State Planning Organization) and UN-DESA. Development plans, General Directorate of Population and MERNIS data were used for the years 1960-2014. Data after 2014 were obtained from the Ministry of Development and Presidency of a Republic. The data of the years ending with 3-8 are based on the field researches of HÜNEE (Hacettepe University Institute of Population Studies).

This study tried to bring a new perspective to the population literature by considering the population policies implemented in Turkey from a geographical point of view, and reclassified the mentioned policies chronologically. This research is different from previous studies. Because, population policies in Turkey are divided into four different periods:

1) Early Republican Period, In which Increase was Encouraged (between 1923-1946): In this period, the damages of the First World War and the Turkish War of Independence were tried to be repaired and the practices continued until the end of the Second World War. In this period, more population

means more power. In addition, population growth is important for natural resources, economic development and the establishment of a social division of labor that did not exist before. During this period, a number of measures have been taken to ensure the rapid growth of the population. These measures have encouraging and prohibitive features. For example, with a law enacted in 1930, a medal was given to families with 6 or more children. Establishing free maternity homes and distributing free medicine to poor citizens in need are other measures. In addition, abortion and other contraceptive practices were included in the scope of heavy punishment. Although it is argued that the legal and administrative measures taken for population growth are not effective, it is clear that the population is in a continuous increase trend.

2) The period when there was not clear policy (between 1946-1960): With the end of the Second World War and the improvement in health services, it is the period when mortality rates have fallen. In this period, the population growth continued without any intervention from the state, as a large number of conscripted male population was demobilized and medicines such as penicillin were accessible. The absence of a formal population policy did not prevent the country from experiencing a population explosion in the 1950s. As a matter of fact, while the natural population growth rate of Turkey was 21.73‰ between 1950-1955, it reached 27.75‰ in the 1955-1960 period. These rates are above the world average. In addition to births, Immigrants from abroad were also effective in this increase.

3) The period in which the increase is intended to be limited (between 1960-2014): It is the period when the idea that economic resources are not developing in a balanced way with population growth has an impact on the international community. It is believed that population growth can be reduced by family planning. In other words, development can only be possible with policies that reduce the population growth rate. In this period, "family planning" began, which allowed families to have as many children as they could take care of. The establishment of the State Planning Organization (DPT) may be a milestone in this regard. Because the population problem has started to be handled by the DPT. During this period, the General Directorate of Population Planning was established and the bans on access to abortion and contraceptive devices were lifted.

4) The period in which Population Growth was encouraged again (after 2014): It is imperative to take effective measures against the aging population. It is assumed that production will decrease, tax revenues will decrease, and health expenses will increase, especially due to the increase in the elderly population. Moreover, this will increase the pressure on social security and such a situation is far from sustainable. Therefore, it is very important to implement some practices to encourage population growth. As a matter of fact, Turkey has taken some measures to increase the fertility rate since 2014. These measures have not been sufficiently effective in achieving the intended rate.

As can be seen, Turkey has implemented the pronatalist population policy twice to stimulate the population growth rate. Implemented the anti natalist population policy based on family planning once, but for about 60 years. And it also lived for a short period of time (about 14 years), when there was no clear population policy. This situation shows that population policies may change according to the conjuncture.

KAYNAKÇA

- Attar, M. A. (2015). "Doğurganlık Kararları, Akılcı Seçim ve Türkiye'de Nüfus Politikası", Türkiye Dördüncü Nüfusbilim Konferansı Tebliğ Metinleri Kitabı, HÜNEE Yayını, 1-20.
- Avcı, S. (1993). "Türkiye'de Şehir ve Şehirli Nüfusun Dağılışı (1927-1990)", Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 28'den Ayrı Basım, s. 248-269.
- Avcı, S. (2014a). "Türkiye'de 65 ve Üzeri Yaştaki Nüfusun Gelişimi ile Mekânsal Dağılışı", TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, 299-308.
- Avcı, S. (2014b). "Mekânsal Planlama, Mekâna Müdahale ve Sonuçları Açısından 2B Alanları: Beykoz İlçesi Örneği", İstanbul Ormanlarının Sorunları ve Çözüm Önerileri, (Ed: Akkemik Ü.), Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, İstanbul.
- Aydoğan, E. ve Çoban, E. (2016). "Türkiye'de Nüfus Sayımları ve Uygulanan Nüfus Politikaları", Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, Cilt 6, Sayı 2/1, s. 113-126.
- Aysan, M. F. (2014). "Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar", Türkiye'de Toplumsal Değişim (Ed. Sunar L.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Başar, E. (2013). Demografiye Giriş, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Başol, Koray. (1988). Demografi, 2. Baskı, b.y.y., İzmir
- Behar, C. (1982). "Nüfusbilimin Nesnesi (Nüfusbilime Başka Bir Bakış II)", Toplum ve Bilim, s. 116-139.
- Behar, C., vd. (1999). Türkiye'nin Fırsat Penceresi Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri. TÜSİAD Yayını, Yayın No: TÜSİAD-T/99-1-251, Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul.
- Bernstein, S. (2002). "Population and Poverty: Some Perspectives on Asia and the Pacific", Asia-Pacific Population Journal, vol. 17, no. 4, s. 31-48.
- Blue L. Ve Espenshade, T. (2011). "Population Momentum Across the Demographic Transition", National Institutes of Health Population Development Review, 37 (4), s. 721-747.
- Can, B. ve Avcı, S. (2019). "Demografik Fırsat Penceresi Türkiye İçin Demografik Kriz Penceresine Dönüşecek mi?", I. İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi (20-22 Haziran 2019) Bildiri Kitabı, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 5255, Edebiyat Fakültesi Yayın No: 3465, s. 211-221.
- Can, B. (2021). Demografik Fırsat Penceresi Açısından Türkiye'nin Nüfus Politikaları ve Nüfuslanma Süreci. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi.

- Can, B. ve Avcı, S. (2021). “Demografik Geçiş Teorisi Açısından Türkiye’nin Demografik Geçiş Aşamaları ve Nüfuslanma Süreci”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, s. 229-252.
- Cillov, H. (1964). Türkiye’de Nüfus Planlamasının İktisadi Kalkınma Şartları Bakımından Önemi. İstanbul Üniversitesi Yayını, <https://cdn.istanbul.edu.tr/file/1CD58DF90A/34D30780281C4CE18B58F32818B86630?doi=> (11.09.2020)
- Cillov, H. (1985). Türkiye Nüfusundaki Artışın Etkileri. İstanbul Üniversitesi Yayını <https://cdn.istanbul.edu.tr/file/1CD58DF90A/EC278092DDBF4FB59C7042B5A7458FF2?doi=> (11.09.2020)
- Demir, O. (2016). “Nüfus Politikaları ve Çin, Fransa ve Türkiye Örneklerinin Değerlendirilmesi”, *Social Sciences (NWSASOS)*, 3C0137, Cilt 11, Sayı 1, 41-61.
- DİE. (1999). Türkiye İstatistik Yıllığı 1998. DİE Yayını, Ankara.
- Dixion-Mueller, R. (1993). *Population Policy and Women’s Rights: Transforming Reproductive Choice*, b.y.y., London.
- Doğan, M. (2011). “Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bir Bakış”, *Marmara Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, Sayı 23, s. 293-307.
- Doğum Yardımı Yönetmeliği. (2015). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20157695.pdf> (15.04.2019)
- DPT. (1962). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), DPT Yayını, Ankara.
- DPT. (1967). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), DPT Yayını, Ankara.
- DPT. (1972). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), DPT Yayını, Ankara.
- DPT. (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), DPT Yayını, Ankara.
- DPT. (1984). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), DPT Yayını, Ankara
- DPT. (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), DPT Yayını, Ankara.
- DPT. (1995). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), DPT Yayını, Ankara.
- DPT. (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), DPT Yayını, Ankara.
- DPT. (2001). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara.
- DPT. (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), DPT Yayını, Ankara.
- DPT. (2009). Türkiye’nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınmasında DPT, DPT Yayını, Ankara.

- Eryurt, M. A., vd. (2013). “Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Politikaları: Öngörüler ve Öneriler”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 46, Sayı 4, s. 129-156.
- Güriz, A. (1975). Türkiye’de Nüfus Politikası ve Hukuk Düzeni. Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları, No: 2, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Hancıoğlu, A. (1994). Turkey Demographic and Health Survey 1993. Ministry of Health [Turkey]. Hacettepe University Institute of Population Studies, and Macro International Inc., Ankara.
- HÜNEE. (2019). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2018, Elma Teknik Basım Matbaacılık, Ankara.
- Hürriyet Gazetesi. (2008). Erdoğan: en az üç çocuk doğurun! Hürriyet 07.03.2008. Elde edilme tarihi: 17 Mayıs 2020, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-en-az-uc-cocuk-dogurun-8401981>
- Işık Erol, S. (2016). “Küresel Bir Sorun Olarak Demografik Dönüşüm: Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Önlemler”, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Cilt 16, Sayı 37, s. 75-124.
- İnginar Kemaloğlu, A. (2012). Bulgaristan’dan Türk Göçü (1985-1989), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.
- Kaya, V. ve Yalçınkaya, Ö. (2014). “Nüfus Ekonomik Büyüme Kaynağı Olabilir mi?: ‘En Az Üç Çocuk’ Politikasına Tarihsel Bir Bakış”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 28, Sayı 1, s. 165-198.
- Kepek, Y. ve Yentürk, N. (1996). Türkiye Ekonomisi, 8. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Leete, R. ve Alam, I. (1999). “Asia’s Demographic Miracle: 50 Years of Unprecedented Change”, Asia-Pacific Population Journal, vol. 14, no. 4, s. 9-20.
- McNicoll, G. (2003). Population and Development: An Introductory View, Policy Research Division Working Paper No. 174, Population Council, New York.
- Mumcu, O. ve Çağlar, E. (2006). “Türkiye’nin Nüfusu Zenginlik Kaynağı Olabilir mi?”, TEPAV Ekonomi Politikaları Araştırmaları Enstitüsü Politika Notları, PN-E: 2006-02, s. 1-19.
- Murat, S. (2007). Dünden Bugüne İstanbul’un İşgücü ve İstihdam Yapısı, Yayın No: 2007-73, İTO Yayını, İstanbul.
- Ohlin, G. (1969). Nüfus Kontrolü ve Ekonomik Kalkınma, Hacettepe Üniversitesi Yayınları No.5, Ayyıldız Matbaası A.Ş., Ankara.
- Özbay, F. (2015). Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus. İletişim Yayınları 2222, Araştırma-İnceleme Dizisi 369, Sena Ofset, İstanbul.

- Özberk, E. (2003). Nüfus Politikaları ve Kadın Bedeni Üzerindeki Denetim. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Peng, X. ve Cheng, Y. (2005). "Harvesting The Demographic Bonus", Asian Population Studies, 1:2, s. 189-205.
- Resmi Gazete. (12.06.1929). Elde edilme tarihi: 05 Ağustos 2018.
- Resmi Gazete. (6.5.1930). Elde edilme tarihi: 05 Ağustos 2018.
- Saraç, H. (1997). Ekonomik ve Sosyal Boyutuyla İslam'da Nüfus Politikası. Yayın No: 254, İlmî Eserler Serisi: 51, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Seniloli, K. (2004). "To Take Advantage Of The Demographic Window Of Opportunity Or Not - That is The Question: The Case Of Fidji", CİCRED'S SEMINAR, Age-Structural Transitions: Demographic Bonuses, but Emerging Challenges for Population and Sustainable Development, Paris, February 23-26, s. 1-23. <http://www.cicred.org/Eng/Seminars/Details/Seminars/Popwaves/PopwavesSeniloli.pdf> Elde edilme tarihi: 02 Şubat 2019.
- Shorter, F. C. ve Macura, M. (1982). Trends In Fertility and Mortality In Turkey, 1935-1975. Committee on Population and Demography Report No. 8, National Academy Press, Washington, DC.
- Şahin, S. (2015). Geçmiş Günümüz ve Gelecekte Nüfus Gerçeği, 3. Baskı, Pegem Akademi Yayını, Ankara.
- Şaylan, G. (1969). "Türk Kamu Yönetiminde Planlama Birimleri ve Sorunları", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, s. 60-81.
- Talas, C. (1992). Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Tamer, A. ve Çavlin Bozbeyoğlu, A. (2004). "1927 Nüfus Sayımının Türkiye'de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basındaki Yansımalar", Nüfusbilim Dergisi, Sayı 26, s. 73-88.
- Tanoğlu, A. (1952). "Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi (1950-1951)", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 14, Sayı 1-4, s. 129-161.
- Tansel, A. (2012). 2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: İşgücü Piyasasına Bakış, TÜSİAD Yayını, Yayın No: TÜSİAD-T/2012-11/536, Sis Matbaacılık, İstanbul.
- Tuncer, B. (1977). Ekonomik Gelişme ve Nüfus, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayını, Önder Matbaası, Ankara.
- TC-KB. (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı Yayını, Ankara.
- TC-SBB, (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Yayını, Ankara.

- Teitelbaum, M. S. ve Winter, J. M. (1985). The Fear of Population Decline, Academic Press, Inc., Orlando.
- Tekin, C. (2018). “Yugoslavya’dan Türkiye’ye göçlerin nedenleri 1950-1958”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 39, s. 249-261.
- TMMOB. (2008). “Planlamanın Sonu: 9. Kalkınma Planı”, TMMOB Bildirisi. (09. 04. 2019) <https://www.tmmob.org.tr/icerik/planlamanin-sonu-9-kalkinma-planitmmob-bildirisi>
- Tuğluoğlu, F. (2008). “Türkiye’de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)”, Türkiye Parazitoloji Dergisi, Cilt 32, Sayı 4, s. 351-359.
- TÜİK. (2012). İstatistik Göstergeler 1923-2011, TÜİK Matbaası, Ankara.
- TÜİK. (2019a). Demografik Göstergeler 2000-2025. (17.09.2020) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- TÜİK. (2019b). Nüfus, Yıllık Nüfus Artış Hızı ve Yıl Ortası Nüfus Tahmini, 1927-2000. (17.09.2020) http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047
- TÜİK. (2019c). Nüfus, Yıllık Nüfus Artış Hızı, İl, İlçe, Belde, Köy Sayısı ve Nüfus Yoğunluğu, 2007-2019. (17.09.2020) http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059
- TÜİK. (2019ç). Senaryolara Göre Seçilmiş Yaş Grupları Nüfusları, 2018, 2023, 2040, 2060, 2080. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (21.07.2019)
- TÜİK Bilgi Dağıtım. (2021). İllere Göre Yaş Grubu İstatistikleri 1935-2020. TÜİK Yayını.
- TÜİK Haber Bülteni. (2016). İşgücü İstatistikleri Ocak 2016, Sayı: 21570. 15 Nisan 2016. <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21570> (01.08.2020)
- TÜİK Haber Bülteni. (2020). İşgücü İstatistikleri Nisan 2020, Sayı: 33788, 10 Temmuz 2020. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33788> (01.08.2020)
- United Nations. (2004). World Population 2300, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, UN Publication, New York.
- UN-DESA. (2019). World Population Prospects 2019, Data Query Crude Birth Rate. <https://population.un.org/wpp/DataQuery/>
- TÜİK. (2021). Temel Doğurganlık Göstergeleri 2001-2020. 18 Mayıs 2021 Bülteni. (17.07.2021) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadIstatistikselTablo?p=qUasIhYYRoC3LbeNAisBrbv2vSFc8B3RrYTmImSST3K1FbJb0IIahJCAEq7G6BJ0>

- Ünlü, T. (2017). The Demographic Window Of Opportunity And The First Demographic Dividend: The Case Of Turkey. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Van der Ven, R. ve Smits, J. (2011). “The Demographic Window of Opportunity: age structure and sub-national economic growth in developing countries”, Nijmegen Center for Economics (NICE) Institute for Management Research Radboud University Nijmegen, NICE Working Paper 11-102, s. 1-37.
- WPC. (1966). “World Population Conference, Belgrade, 1965”, Journal of the Institute of Actuaries, s. 91-96.
- Yüksel, Y. (2007). Türkiye’de demografik geçiş süreci ve sosyal politikalar. (Uzmanlık Tezi). DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No: DPT: 2732, DPT Yayını, Ankara.
- Yüksel, Y. ve Kocaman, T. (2007). “Ageing Population, Social Services and Assistance in Turkey”, Aile ve Toplum, Cilt 9/3, Sayı 12, s. 57-64.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i> %100	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Burhan CAN
Tasarım / <i>Design</i> %100	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Burhan CAN
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i> %100	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Burhan CAN
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i> %100	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Burhan CAN
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i> %100	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Burhan CAN